

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2012

Petr Urban

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Petr Urban

Trumanova doktrína: Řecko a Turecko

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Petr Urban**

Vedoucí práce: **PhDr. Vít Smetana, PhD.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

URBAN, Petr. *Trumanova doktrína: Řecko a Turecko*. Praha, 2012. 38 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Vít Smetana, PhD.

Abstrakt

V předložené práci srovnávám příčiny, průběh a důsledky vyhlášení Trumanovy doktríny. Tvrdím, že teze, deklarované prezidentem Trumanem se zásadně lišily od následného postupu při jejich aplikaci při zadržování komunismu v Řecku a Turecku. Tuto nekompatibilitnost dokazují na analýze (1) příčin vyhlášení Trumanovy doktríny ve Spojených Státech s důrazem na krizi v Tureckých úžinách roku 1946, (2) amerického ekonomického a vojenského zásahu v Řecku v letech 1947–1948 a (3) americké strategické podpory Turecka. Tato trojice událostí tvoří pozadí ke třem souvisejícím úkolům, o jejichž řešení tvůrci doktríny usilovali. Jedním bylo vyburcovat domácí podporu pro rychlou změnu v americké zahraniční politice k převzetí role světové velmoci. Druhým úkolem bylo zabránit rozšiřování sféry vlivu Sovětského svazu, zadrženi komunismu v jeho stávajících hranicích a posledním byla podpora svobody a demokracie po světě jako protiváhy k ideologii komunismu.

Tyto tři body kontrastují s reálnými problémy ohrožujícími Řecko a Turecko. Analýzou vývoje klíčových událostí kolem Trumanovy doktríny v letech 1946 až 1948 hledám příčinu jejího úspěchu. Tu vidím v tom, že její tvůrci zkombinovali moralistický ideologický postoj nutný na americké straně s realistickým přístupem k řešení krizí v Řecku a Turecku.

Abstract

In this paper, I compare the causes, development and effects, that the promulgation of the Truman Doctrine had. I argue that the theses, declared by President Truman contrasted fundamentally with the subsequent advancement of their application to contain communism in Greece and Turkey. I prove this incompatibility on the analysis of (1) the causes, why the Doctrine was promulgated in the United States, with stress on the Turkish Straits crisis of 1946, (2) the American economic and military aid to Greece in 1947–1948 and (3) the strategic support of Turkey by the United States. This triplet of events forms the backdrop to the three related aims, which the authors of the Doctrine pursued. One was to garner domestic support for a swift change in the American foreign policy towards the role of a world superpower. The second aim was to forestall the expansion of the Soviet sphere of influence (to contain communism) and the final aim was the support of freedom and democracy as a means of countering the communist ideology.

The three given points contrast with the actual problems that threatened Greece and Turkey. By analyzing the key events surrounding the Truman Doctrine through the years 1946 to 1948 I look for the reason for its success. I see it in the combination of a moralist ideological attitude on the American side with a realist approach to solve the crises in Greece and Turkey.

Klíčová slova

Trumanova doktrína, Řecko, Turecko, zadržování komunismu, AMAG, Turecké úžiny

Keywords

Truman Doctrine, Greece, Turkey, Containment of Communism, AMAG, Turkish Straits

Rozsah práce: 69 790 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 17. května 2012

Petr Urban

Institut mezinárodních studií
PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Petr Urban

E-mail:

epetrurban@seznam.cz

Semestr:

5.

Akademický rok:

2011/2012

Název práce:

Trumanova doktrína: Řecko a Turecko

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

6., 2011/2012

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Vít Smetana PhD.

Vedoucí práce (není povinné):

PhDr. Vít Smetana PhD.

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Téma reflektuje můj zájem o moderní dějiny Turecka v evropském a transatlantickém kontextu. Interakce se Spojenými Státy vytvořila důležitý precedens, určující další vývoj Turecka i Řecka. Postup v Řecku a Turecku se tak stal modelem pro podobné intervence v dalších letech. Zajímá mne, na čí straně byla iniciativa pro formulaci Trumanovy doktríny pro tyto dvě země. Jakým způsobem se formovalo jejich připoutání k Západu, které přetrvalo až do 21. století? Jakým způsobem západní mocnosti prosadily svůj vliv v těchto zemích na pozadí obavy z komunistické expanze?

Předpokládaný cíl (5 řádek):

V práci analyzuji konkrétní události vedoucí k projekci amerického vlivu do východního Středomoří. Na základě tří odlišných aspektů zjistím rozdíly mezi rétorikou Trumanovy doktríny a jejím použitím v praxi. Těmito aspekty jsou proces formulace doktríny ve Spojených státech, americká vojenská a ekonomická pomoc Řecku a strategické partnerství s Tureckem. Na základě analýzy předpokladů, cílů a metod americké intervence v Turecku a Řecku charakterizuji reálný obraz "zadržování komunismu".

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Turecko a Řecko hrají klíčovou roli na pomezí Evropy a Blízkého východu a taktéž Ruska. Jak pro Velkou Británii, tak pro Spojené státy bylo klíčové udržet v těchto zemích svůj vliv. Přes počáteční silnou roli Sovětského svazu a národních komunistických stran dokázaly USA už během 40. let vtáhnout oba státy do západního světa. Trumanova doktrína tvořila jakýsi "most", spojující odlišné zájmy Američanů, Řeků a Turků. Přes svůj ideologický náboj poskytla dostatek prostoru pro skloubení navzájem si odporujících cílů.

Americký úspěch vytvořil precedens pro formulaci Trumanovy doktríny zadržování komunismu v dalších státech a předznamenal úspěšnost americké zahraniční politiky během studené války. Oba státy pod americkým vlivem prošly úspěšnou demokratizací a staly se součástí západního vojenského bloku NATO.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Práce bude strukturována do tří oddílů, jež mezi sebou srovnávám. V první části budu diskutovat přijetí doktríny na pozadí amerického veřejného mínění v letech 1946 a 1947. V druhé části budu analyzovat zatažení Spojených států do řecké hospodářské a vojenské krize. Ve třetí části rozeberu průnik amerického a tureckého bezpečnostního zájmu. Tyto tři chronologicky a teritoriálně nesouvisející části navzájem protnu jejich pojítkem: Trumanovou doktrínou. Práce tak bude postupovat podle chronologické metody s omezeními, kvůli udržení soudržnosti jednotlivých témat. Na nich provedu komparaci tří způsobů odůvodnění Trumanovy doktríny, obsažených ve zdrojové literatuře: mobilizaci americké veřejnosti pro podporu nestabilních regionů, zadržování komunismu, potažmo Sovětského svazu a podporu rozvoje demokracie v daných zemích.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

- John Lewis Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–47* (New York: Columbia University Press, 1972).
- Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis 1944–1947: From Liberation to the Truman Doctrine* (Columbia: University of Missouri Press, 2002).
- John Lewis Gaddis. *Was the Truman doctrine a real turning point?*, *Foreign Affairs*, Leden 1974, 52, s. 386.
- Klaus Kreiser, Christoph K. Neumann, *Dějiny Turecka* (Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2010).
- John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: a critical appraisal of American national security policy during the Cold War* (New York: Oxford University Press, 2005).
- Howard Jones, *A New Kind of War: America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece* (New York: Oxford University Press, 1997).
- Bülent Gökay, *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920–1991: Soviet foreign policy, Turkey and Communism* (London: Roudledge, 2006).
- John O. Iatrides, „George F. Kennan and the Birth of Containment: The Greek Test case“, *World Policy Journal* 22, č. 3 (podzim 2005): 126–145, <http://search.proquest.com>, (staženo 7. 2. 2012).
- Gamze Avci, „The Postwar Incorporation of Turkey into the Western Alliance 1947–1952“, *European Review* 13, č. 3 (2005): 419–429, <http://search.proquest.com>, (staženo 7. 2. 2012).
- Michael Mark Amen, „American Institutional penetration into Greek Military & Political Policymaking Structures: June 1947–October 1949“, *Journal of the Hellenic Diaspora* 5, č. 3 (1978): 89–113, Triceratops Tricollege Digital Repository <http://thesis.haverford.edu/dspace/handle/10066/5204?show=full>, (staženo 20.4.2012).
- E. Athanassopoulou, „Western Defence Developments and Turkey's Search for Security in 1948“, *Middle Eastern Studies* 32, č. 2 (duben 1996): 77–108, <http://search.proquest.com>, (staženo 25. 2. 2012).
- Department of State. *Foreign Relations of the United States (FRUS)*. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, vol. 7 (1946), vol. 5 (1947), <http://uwdc.library.wisc.edu/collections/FRUS>, (staženo 7.12.2011).

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM	5
PROHLÁŠENÍ	7
ÚVOD.....	2
METODOLOGIE A LITERATURA	3
1. AMERICKÉ PŘIJETÍ ODPOVĚDNOSTI	4
2. CESTA K TRUMANOVĚ DOKTRÍNĚ V USA	6
2.2. <i>Veřejnost proti Trumanově doktríně.....</i>	<i>12</i>
3. ŘECKÁ CESTA Z VÁLKY DO VÁLKY.....	15
3.1. <i>Řecko: Porterova mise</i>	<i>17</i>
3.2. <i>Americká mise pro pomoc Řecku.....</i>	<i>20</i>
3.3. <i>Průběh mise AMAG</i>	<i>21</i>
3.4. <i>Potíže americké mise.....</i>	<i>25</i>
4. TURECKÁ „AKTIVNÍ NEUTRALITA“.....	28
4.1. <i>Američané v Turecku.....</i>	<i>29</i>
ZÁVĚR	32
SUMMARY	34
POUŽITÁ LITERATURA.....	35

Úvod

S rozuzlením druhé světové války začalo nesmírně turbulentní období, kdy se formovalo nové uspořádání vztahů mezi státy světa. Velká trojka vítězů, Spojené státy americké, Sovětský svaz a Velká Británie stály v následujících letech u zrodu bipolárního uspořádání do bloků, které přetrvaly prakticky beze změny následujících 40 let. Koncem 40. let učinili představitelé těchto států důležitá rozhodnutí vedoucí ve svém důsledku k bipolárnímu uspořádání a ke studené válce. Nejslavnější z nich je Trumanova doktrína, kterou přednesl americký prezident Harry Truman v projevu předneseném před Kongresem 12. března 1947 u příležitosti schvalování ekonomické a vojenské pomoci Řecku a Turecku.

K jejímu vyhlášení vedla dlouhá cesta. V první části práce rozebírám proces její formulace v ročním období let 1946 až 1947. Za americkou politikou stála víra, že prosperitu a mír pro Spojené státy není možné docílit bez vytvoření otevřeného mezinárodního hospodářského systému bez obchodních a politických bariér. Možnost sovětské kontroly nad vyspělými evropskými státy tak vnímala jako přímé ohrožení vlastní bezpečnosti. Antagonismus, který vyšel na povrch mezi bývalými válečnými spojenci, donutil americkou zahraniční politiku k přijetí mnohem velkorysejší role na mezinárodní scéně, aby zajistila rozvoj a prosperitu Spojených států. Tu najednou ohrožovaly vzdálené krize v Řecku a v Dardanelské úžině. Americká exekutiva čerpá legitimitu z americké voličské obce a té byla bezpečnost a prosperita Řecku a Turecku vzdálená ještě více. Proto je tento rok vývoje důležitý: američtí voliči v něm přijali za svou novou roli USA i s oběťmi, které přinášela a americký Kongres mohl většinou hlasů s republikánskou i demokratickou podporou Trumanův návrh schválit.

V druhé části práce analyzuji projevy doktríny v praxi. Nejprve epizodu během sovětské ambice na ovládnutí Dardanelské úžiny mezi Černým a Středozemním mořem na podzim 1946 a následně vojenskou a hospodářskou pomoc Řecku a Turecku mezi lety 1947 a 1948. Tyto dvě mise, formulované na stejném základě, se od sebe zásadně lišily. Řecká krize byla mnohem hlubší a naléhavější a američtí poradci pronikli hluboko struktury Řecku, aby pomohli rozhodnout zuřící občanskou válku a zachránit

bankrotující hospodářství. Americká mise pro pomoc Řecku (*AMAG*) za tím účelem vytvořila síť, usměrňující jednotlivé kroky vlády a armády a přesto uspěla pouze v části svého snažení. Povstalecká Demokratická armáda Řecka byla poražena a ekonomická situace země sanována, ale mise nedokázala rekonstruovat infrastrukturu země ani demokratizovat její autoritářskou vládu. Toho bylo možné docílit až Marshallovým plánem v součinnosti s rekonstrukcí ostatních evropských států. V Turecku, nezničeném druhou světovou válkou a se silnou vládou, Američané našli zemi se společným nepřítelem – Sovětským svazem. Relativně stabilní Turecko nevyžadovalo velkou americkou pomoc, ale bylo důležité udržet ho vojensky silné a sebevědomé proti tlaku Sovětského svazu. Američané se soustřeďovali dodávky vojenského vybavení a poskytovali Turecku stále větší záruku bezpečnosti, vrcholící ve vstupu obou zemí, Turecka i Řecka do Severoatlantického paktu v roce 1952.

Metodologie a literatura

Tematika Trumanovy doktríny a počátku studené války je široce probádané a vzhledem k historickému odstupu i velice dobře dokumentované téma. V širokém hledisku se jím zabývá velké množství prací a z toho důvodu nemám ambici polemizovat se všemi relevantními autory. Z širokého spektra možných úhlů pohledu se soustředím na konkrétní země, jichž se vyhlášení teorie zadržování komunismu mělo týkat: Řecko a Turecko. Analyzuji v první řadě události týkající se těchto dvou zemí, které měly dopad na formulaci amerického postoje k nim a vědomě tak opomím související události v ostatních částech světa, především v Sovětském svazu a v západní Evropě, jež by odvedly pozornost od specifického vztahu pouze těchto dvou států a USA. Troufám si tvrdit, že dostupným zdrojům často chybí syntetický pohled na vztah USA, Řecka a Turecka v tomto klíčovém období a danou problematiku vidí optikou prostředí, ze kterého vycházejí. Autoři zabývající se Trumanovou doktrínou v domácím americkém prostředí v kontextu světových událostí, si všímají jiných aspektů, než autoři, píšící o americké pomoci Řecku a Turecku. Trumanova doktrína z 12. března 1947 je přitom jejich spojující článek. Ve své práci analyzuji motivy předcházející americkou pomoc Řecku a Turecku, které vzešly z vnitropolitického prostředí Spojených států a kontrastuji je s jejich účinkem v prostředí Turecka a Řecka.

V analýze motivů ve Spojených státech vycházím z především z pozice respektovaného historika tohoto období Johna Lewise Gaddise v jeho knihách „*The United States and the Origins of the Cold War, 1941-47*“ a „*Strategies of Containment: A critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*“. Ve zdrojích popisujících řecké a turecké události tohoto období jsem limitován jazykovou bariérou. Okolnosti amerického hospodářského vlivu v Řecku jsou obšírně popsány v knize Athanasiose Lykogiannise „*Britain and the Greek Economic Crisis 1945 - 1947*“, která detailně popisuje stav řecké ekonomiky a společnosti před a během americké intervence. K řeckému poválečnému vývoji se nicméně vyjadřuje výrazně kriticky. Z ní čerpám značnou část hospodářských dat Řecka, týkajících se tohoto období.¹ Dalšími obsažnými pracemi jsou „*Tying Greece to the West*“ Morgense Pelta, která ovšem analyzuje především události pozdějšího Marshallova plánu a *A New Kind of War: America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece*“ Howarda Jonese. Souborné práce o moderních dějinách Řecka a Turecka, dostupné v ČR, se americkému faktoru věnují jen velice okrajově: (například *Koliopoulos Veremis: „Greece: The Modern Sequel“*, Pavel Hradečný a kolektiv: „*Dějiny Řecka*“, Klaus Kreisler a Christoph Neumann „*Dějiny Turecka*“ nebo Erich Zürcher: „*Turkey: a Modern History*“).

Pro analýzu amerických motivů a přístupů k těmto zemím používám obsáhlé volně dostupné prameny. Jsou to sborníky *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, z nichž jsem využil dokumenty a korespondenci amerického ministerstva zahraničí z let 1946 až 1948 (vol. 4, 5, 7) a dále dokumenty v Truman Library na www.trumanlibrary.org. Dále jsem využil rozsáhlejšího množství článků, týkajících se amerického vlivu v Řecku a o poznání užšího výběru prací o Turecku téhož druhu.

1. Americké přijetí odpovědnosti

12. března 1947 prezident Spojených Států Harry Truman proklamoval teze, které se pro Američany staly základním odůvodněním studené války a později dostaly

¹ Lykogiannis se opírá o data, vydaná ve dvou mně nepřístupných dokumentech. Charles Coombs, který působil jako statistik UNRRA v Athénách a ředitel divize veřejných financí Americké mise pro pomoc Řecku v analyzovaných letech, vydal mně nepřístupnou disertační práci: *Charles A. Coombs, „Financial Policy in Greece during 1947-48“*, (doktorská disertace, Harvard University, 1953). a dále Paul A.

název Trumanova doktrína. V emotivní řeči se obrátil na zvláštní zasedání obou komor amerického Kongresu, aby je požádal o schválení 400 milionů dolarů na hospodářskou a vojenskou pomoc Řecku a Turecku. Tato řeč více než cokoliv jiného znamenala přelom ve vývoji poválečných mezinárodních vztahů. Americký prezident se v ní zavázal podpořit dvě země ve východním Středomoří na základě univerzálního nároku na podporu svobodných národů před utlačovateli.²

Řeč uvedl tím, že „podle Americké ekonomické mise i řecké vlády je pomoc nezbytná, jestliže má Řecko zůstat svobodným národem.“³ Řecko se zmítalo v ekonomickém chaosu a bezvládí a její legitimní vláda byla reálně ohrožena levicovými vzbouřenci v čele s komunistickou stranou. V Turecku tou dobou moc držela pevně republikánská vláda, která ale zoufale hledala podporu proti svému mocnému sousedovi, Sovětskému svazu. Také Turecko, i přestože se nacházelo v naprosto odlišné situaci než Řecko, potřebovalo prostředky na modernizaci. „Bez nich bude ohrožena integrita Turecka a ta je nezbytná pro udržení pořádku na Blízkém východě. (...) Jako v případě Řecka, jestliže má Turecko dostat pomoc, kterou potřebuje, musí ji dodat Spojené státy. Jsme jediná země schopná takovou pomoc poskytnout.“⁴

Republikány ovládaný Kongres Trumanovu vizi podpořil a s konečnou platností tím ukončil éru, kdy v americké zahraniční politice převládal izolacionismus. Spojené státy od té doby měly i v době míru zasahovat do dění v ostatních částech světa. Spojené státy na sebe od té doby, jakkoli neochotně, vzaly plnou odpovědnost světové velmoci.⁵ Avšak Trumanův vzletný projev, který měl přesvědčit politické představitele i občany o této odpovědnosti, obsahoval mnohem univerzálnější závazky, než jaké byla americká zahraniční politika schopna a ochotna plnit. Přestože Truman požadoval prostředky pouze pro omezenou pomoc dvěma státům, byla to následující věta, která vešla ve známost jako charakteristika Trumanovy doktríny: „Politikou Spojených států se musí stát podpora svobodných národů, které odolávají podmanění ozbrojenými

Porter, ředitel Americké ekonomické mise v Řecku: *Department of State Records 868.50/4-347*, „Tentative Report of the American Mission to Greece“, 3. dubna 1947.

² Harry Truman, *Recommendations on Greece and Turkey: the President's Message to the Congress, March 12, 1947*, (Washington: U.S. Government Printing Office, 1947), in Howard Jones, *A New Kind of War: America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece* (New York: Oxford University Press, 1997), 237. www.ebrary.com (staženo 20. 3. 2012).

³ *Ibid*, 237.

⁴ *Ibid*, 239.

⁵ John Lewis Gaddis, „Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?“, *Foreign Affairs* 52, č. 2 (1974): 386, <http://search.proquest.com>, (staženo 7. 2. 2012).

menšinami nebo vnějšími tlaky.“⁶ Jak zdůrazňuje John Lewis Gaddis, Spojené státy se nemínily stát „světovým policistou“, který se vměšuje do vnitřních záležitostí zemí světa.⁷ Prezident Truman nikde ve svém projevu nezmínil, kdo je příčinou jeho nové politiky, který „vnější tlak“ má na mysli, ale jeho očividným cílem bylo získat podporu pro vytvoření protiváhy k expanzionismu Sovětského svazu. Sovětský svaz ohrožoval rovnováhu nastolenou po konci války a pouze on stál za „ozbrojenými menšinami a vnějšími tlaky“ kterým bylo třeba čelit. Turecko a Řecko, z tradičního ekonomického pohledu pro Američany bezvýznamné státy se najednou staly ohniskem zahraniční politiky, na níž bylo třeba zaměřit pozornost americké veřejnosti a zákonodárců. Trumanova administrativa velice dobře vnímala měnící se geopolitickou situaci, a proto přikládala podpoře Řecka a Turecka důležitost kvůli jejich geografické poloze (srovnatelně ohrožených zemí bylo na světě v druhé polovině 40. let mnoho). Američané na jednu stranu vytrvale odmítali přijmout odpovědnost za bezpečnost obou zemí na naléhání představitelů Řecka a Turecka, na druhou stranu ji pak rychle přijali v reakci na vzrůstající nedůvěru panující mezi USA a Sovětským svazem.

2. Cesta k Trumanově doktríně v USA

Prohlášení prezidenta Trumana před Kongresem v březnu 1947 bylo vyvrcholením procesu, vzrůstajícího se v politice Spojených států od začátku roku 1946, kdy představitelé americké zahraniční politiky začínali používat výrazy „*containment of communism*“, „*getting tough with Russia*“, „*patience with firmness*“.⁸ Uvažování americké veřejnosti ani jejich zástupců nebylo rok po konci 2. světové války připraveno na další polarizaci ve světové politice. Přijetí Trumanova návrhu znamenalo, že jak poslanci ve Washingtonu, tak americká veřejnost tyto axiomy přijali a uvedli dosavadní rétoriku Spojených států do praxe.

Na jaře 1946 stoupalo přesvědčení na ministerstvu zahraniční USA (*United States Department of State*), že velká trojka vítězů po druhé světové válce přestala mít společné cíle, naopak politika USA a Sovětského svazu si stále více protiřečí. Vážné

⁶ Truman, *Recommendations on Greece and Turkey...*, 240.

⁷ Gaddis, „Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?“, 386.

⁸ K barvitým názvům, které se začaly objevovat koncem 40. let pro zdůraznění naléhavosti, kterou Sovětská zahraniční politika vyvolává, viz. Robert L. Ivie, „Fire, Flood and Red Fever: Motivating

prozření ministerstvu připravil Stalin svým veřejným vystoupením v *Bolšoj Těatr* v Moskvě 9. února 1946. Prohlásil, že válku způsobila ekonomická nerovnováha přerozdělování v kapitalistickém světě a že ten spěje ke krachu. Kapitalistický systém v sobě obsahuje elementy, které dříve či později vedou k vzájemnému válečnému konfliktu.⁹ Na Západě byl tento projev přijat se zděšením, byl interpretován jako potvrzení to, že Sovětský svaz opět přijal teorii o nevyhnutelném konfliktu mezi socialistickým a kapitalistickým světem podle předválečné komunistické rétoriky.¹⁰ Měsíc po Stalinově projevu předpovídal Winston Churchill ve Fultonu spuštění „železné opony“ napříč Evropou. Toto tvrzení, jež v té době americká veřejnost ještě odmítala přijmout, už Trumanova administrativa přijímala za své. Američtí představitelé do té doby mohli v duchu Rooseveltovy představy mírové koexistence doufat, že Sovětský svaz neobnoví předválečnou podvratnou a izolacionistickou politiku vůči válečným spojencům. 22. února 1946 poslal George F. Kennan, americký chargé d'affaires v Moskvě ministerstvu zahraničí zprávu, která vešla ve známost jako „Dlouhý telegram“. V něm potvrdil jejich podezření o nemožnosti spolupráce s bolševickým režimem v Sovětském svazu. Jeho devatenáctistránkový telegram působil jako alarmující vzhled do způsobu uvažování sovětských představitelů. Předložil jim analýzu fungování poválečného Sovětského svazu, který se stále cítí ohrožen a v „kapitalistickém obklíčení“. Načrtnul historické pozadí jejich izolacionismu: carské nevolnictví, zkušenost s ničivými invazemi z Evropy. Definoval dopad tohoto uvažování na dvě větve sovětské zahraniční politiky: oficiální (mezistátní diplomatické vztahy) a neoficiální (podvratné působení prostřednictvím komunistických stran a různých jiných spřátelených organizací). Závěrem přiložil praktické doporučení pro americkou vládu, jak jednat se Sovětským svazem.¹¹ Podstatný výsledek byl, že přesunul pozornost amerických představitelů na ideologický rozdíl mezi USA a Sovětským svazem. Ukončil období, kdy Američané chápali expanzi sovětské moci jako legitimní snahu o zajištění vlastní bezpečnosti. Podle Kennana jsou další ústupky

Metaphors of Global Emergency in the Truman doctrine speech“, *Presidential Studies Quarterly*, 29, č. 3 (září 1999): 570-591.

⁹J. Stalin, *Speeches Delivered at Meetings of Voters of the Stalin Electoral District, Moscow*, (Moskva: Foreign Languages Publishing House, 1950): 22, <http://www.marx2mao.com/Stalin/SS46.html> (staženo k 15. 5. 2012).

¹⁰ Dennis Merrill, „The Truman Doctrine: Containing Communism and Modernity“, *Presidential Studies Quarterly* 36, č. 1 (březen 2006): 30, <http://search.proquest.com>, (staženo 15. 3. 2012).

¹¹ George F. Kennan, „Telegram, George Kennan to George Marshall“ („Long Telegram“), 22. února 1946. Harry S. Truman Administration File, Else Papers, 1-19, www.trumanlibrary.org (staženo 14. 4. 2012).

Sovětskému svazu marné, protože sovětský režim navždy zůstane nepřátelský vůči Spojeným státům. Totalitářský sovětský systém potřebuje zahraniční hrozbu, aby si udržel autoritu na domácím poli.¹²

Kennanův telegram udeřil ve Spojených státech správnou strunu. Potvrdil z první ruky názor, ke kterému už došly určující osoby zahraniční politiky na základě dosavadního vývoje. Okamžitě byl přeposlán desítkám představitelů americké zahraniční politiky a z jeho tezí se stalo východisko pro formulaci linie, kterou se bude americká zahraniční politika dále ubírat.¹³ Vykreslil ideologické hledisko konfliktu místo mocenského, což se ukázalo jako pohled, na který zákonodárci a veřejnost slyší. Převládající názor, že sovětská politika je motivovaná vlastní bezpečností, jejíž sledování je jí třeba umožnit, se nyní změnil v názor, že je motivovaná ideologicky a má ambici ovládnout co nejvíce území světa.¹⁴ Stalinův režim tak mohl být nazírán jako srovnatelný s Hitlerovým ve svém expansionismu, ale Sověti na rozdíl od nacistů chápali mocenskou politiku. Když narazili na příliš velký odpor, změnili svou politiku a přizpůsobili se.¹⁵ Na tom mohla americká zahraniční politika stavět a nastavit vůči sovětské hrozbě rezolutní sílu.

Z Kennanova telegramu vycházela zevrubná speciální zpráva o vztahu USA se Sovětským svazem, kterou vypracoval zvláštní poradce prezidenta Trumana Clark M. Clifford a která měla určit podobu zahraniční politiky. Opět zdůrazňovala to, že se Sovětským svazem není možné sledovat společné cíle, protože „sovětští vůdci lpí na Marxově teorii o konečném zničení kapitalistických států komunistickými.“ Politikou Spojených států má být přesvědčit je, že konflikt není nevyhnutelný a že ho Sovětský svaz nemůže vyhrát. „Spojené státy musí předpokládat, že SSSR může kdykoliv přejít k expanzionismu skrze otevřené válčení a USA proto musí udržovat dostatečnou vojenskou sílu k zadržení Sovětského svazu.“¹⁶

George Kennan sám si naopak nemyslel, že Sovětský svaz sleduje politiku neomezené expanze své ideologie. Válkychtivou rétoriku používá pouze pro udržení represivního režimu a místo expanze mimo své hranice bude mít problémy s udržením

¹² John Lewis Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-47* (New York: Columbia University Press, 1972), s. 316.

¹³ John O. Iatrides, „George F. Kennan and the Birth of Containment: The Greek Test case“, *World Policy Journal* 22, č. 3 (podzim 2005):129, ProQuest Central

¹⁴ Ibid. s. 321.

¹⁵ George F. Kennan, „Telegram, 15.

kontroly nad svými východoevropskými satelity. Nezdůraznil to ovšem ani ve svém telegramu, ani v pozdějším slavném „článku X“, „*Zdroje Sovětského jednání*“ z července 1947. Podle názoru Gaddise se tak americká politika vůči Sovětskému svazu rychle odlišila od intencí Kennana, na kterého se stále odvolávala a nabírala silně idealistický konfrontační tón.¹⁷ V následujících měsících Američané ještě zkoušeli možnosti spolupráce například na návrhu mezinárodní kontroly jaderných zbraní na půdě OSN, nebo na společné správě Německa, sovětským představitelům ale už nedůvěřovali a byli připraveni na vznik bipolárního světa.

2.1. Krize v Úžinách

Půl roku po Dlouhém telegramu vypukla krize, jejíž model Kennan popisoval. Dne 7. srpna 1946 doručil sovětský přidělenec ve Washingtonu Fjodor Orechov zastupujícímu ministrovi zahraničních věcí USA Deanu Achesonovi kopii memoranda předaného Turecku. V něm Sovětský svaz požadoval revizi Konvence z Montreux z roku 1936, která řešila otázku úžin mezi Černým a Středozemním mořem. Americké výzvědné služby tou dobou dostávaly zprávy o seskupování sovětských vojsk u tureckých hranic, které naznačovaly nadcházející invazi.¹⁸

Podle Konvence z Montreux mělo Úžiny spravovat pouze Turecko včetně jejich obrany. Civilní lodě měly volný průjezd, zatímco vojenské lodě nepatřící černomořským státům podléhaly silnému omezení. Smlouva tak poskytovala pouze omezený průjezd sovětským lodím¹⁹, ale hlavně bránila vjezdu námořní síly, která by je mohla ohrozit. To bylo logické vzhledem ke zranitelnosti a izolovanosti sovětského režimu před 2. světovou válkou. Po ní dramaticky oslabila pozice Velké Británie ve Středomoří a Sovětský svaz naopak mohl mocensky expandovat mimo černomořskou oblast. Konvence z Montreux mu byla na obtíž, protože omezovala celkový průjezd

¹⁶Clark Clifford, „American relations with the Soviet Union“, 24. září 1946, (Clifford-Elsey Report, Conway Files, Truman Papers), 5, trumanlibrary.org (staženo 14. 4. 2012).

¹⁷ Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War*: 322.

¹⁸ Detailní analýzu znepokojivých zpráv z Balkánu, po kterých se Spojené státy a Sovětský svaz poprné přiblížili válečnému střetnutí, obsahuje práce Eduard Mark, „The War Scare of 1946 and its consequences“, *Diplomatic History* 21, č. 3 (léto 1997): 383-415.

¹⁹ Povolení pro sovětské lodě je limitované velikostí, výzbrojí a počtem lodí v Tureckých úžinách podle detailních parametrů tím, že smlouva obsahuje výčet lodí, jaké smí Úžinami proplouvat. Konvence je dodnes v platnosti.

válečných lodí Úžinami a také nedávala Sovětům jakoukoli možnost kontroly nad strategickými průlivy, vystavovala je rozhodnutím turecké vlády.

Sovětský svaz navrhoval v nótě tuto konvenci změnit a to pouze dohodou Velké trojky a Turecka. Odvolával se na dohodu mocností na Postupimské konferenci, kde vágně deklarovaly nutnost konvenci revidovat. Zároveň se podle sovětského výkladu dohodly, že „řešená otázka bude předmětem přímých jednání mezi každou ze tří mocností a tureckou vládou“.²⁰ Sověti navrhli pět bodů nové smlouvy: Kromě volného průjezdu všem komerčním plavidlům a vojenským lodím černomořských zemí navrhovali tři podstatné změny ve svůj prospěch, které alarmovaly americkou administrativu: Zaprvé, zakázat průjezd vojenských lodí jiných než černomořských zemí kromě zvláštních okolností. Zadruhé, režim správy Úžin měl z tureckých rukou přejít pod kompetenci všech černomořských zemí společně. Zatřetí, Turecko a Sovětský svaz, coby „země nejvíce zainteresované na zabezpečení svobody obchodní dopravy a bezpečnosti v Úžinách mají zorganizovat společnou obranu Úžin, aby zabránily jejich využití ostatními zeměmi pro cíle nepřátelské vůči černomořským mocnostem.“²¹

Především na základě posledního bodu Američané tuto nótu vnímali jako kulminaci dlouhodobých sovětských snah o výstavbu vojenských základen v Dardanelské úžině.²² Americký velvyslanec v Ankaře Edwin Wilson informoval ministerstvo zahraničí, že sovětská vojenská přítomnost v Turecku může znamenat spadnutí Turecka do jejich sféry vlivu, což by mělo dalekosáhlé následky: Turecko tvořilo bránu na Blízký východ a do Středomoří, jejichž ovládnutí by poté pro Sovětský svaz bylo snadné.²³ Tato představa o Turecku jako „špuntu“, bránícímu sovětskému převzetí zemí na jih od něj, vytvořila mentální mapu, na jejímž pozadí se odvíjelo veškeré rozhodování Američanů v pozdějším programu Trumanovy doktríny v Turecku. Turecko bylo první kostka v geopolitické představě o „teorii domina“, jak ji nazval Dean Acheson.

Američané do té doby přenechávali starost o východní Středomoří a Blízký východ Velké Británii, dokonce byli podle stále zakořeněné anglofobie k britskému

²⁰ Department of State, Foreign Relations of the United States (FRUS), The Soviet Chargé (Orekhov) to the acting Secretary of State, 2. srpna 1946, (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office), vol. 7 (1946), 828, <http://uwdc.library.wisc.edu/collections/FRUS>, (staženo 7.12.2011).

²¹ Ibid., 829.

²² Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War*, 336.

²³ FRUS, vol. 7 (1946): The Ambassador in Turkey (Wilson) to the Secretary of State, 12. srpna 1946, vol 7, 836.

„kolonialismu“ kritičtí. Podle názoru Eduarda Marka právě na tomto dřímajícím rozporu stavěli Sověti ve své hře o Úžiny.²⁴ Cituje George Kennana, který tvrdil, že Sověti by začali válku v Turecku pouze, pokud by „podcenili americkou sílu a trpělivost“, což bylo dost možné, protože „Kreml pravděpodobně nedostával objektivní zprávy od svých vyděšených a indoktrinovaných poskoků.“²⁵ Sovětská sázka nevyšla, ministerstva zahraničí Británie i Spojených států se dohodly na jednotné odpovědi. Podceňovaná americká administrativa se v tomto bodě rozhodla použít svou novou politiku tvrdého odporu proti možné sovětské expanzi. Na zvláštním zasedání představitelů armády a administrativy prezident Truman a ministerstvo zahraničí požadovali nekompromisní přístup. „Přišel čas, kdy se musíme rozhodnout, že musíme zabránit všemi prostředky, které máme k dispozici, jakékoliv sovětské agresi.“²⁶ Američtí diplomaté urgovali turecké představitele, aby odmítli sovětské požadavky. Zároveň se dohodli s britským ministerstvem zahraničí na společném postupu. Obě země pak poslaly Sovětské vládě v zásadě shodná memoranda, která tvrdila, že Úžiny nejsou ekonomicky a strategicky důležité pouze pro černomořské země, ale pro celý svět a změna jejich správy by se neměla projednávat bilaterálně, ale na půdě OSN. Navrhovali, aby Úžiny dále spravovalo pouze Turecko a případné ohrožení bylo řešeno Radou bezpečnosti OSN.²⁷ Na podporu svého stanoviska vyslalo americké námořnictvo východního Středomoří letadlovou loď *Franklin D. Roosevelt* a doprovodnou flotilu a ministr námořnictva James Forrestal později oznámil, že v této oblasti budou kotvit permanentně.²⁸ Turecká vláda, posílena podporou, na kterou dlouho čekala, odmítla požadavek Sovětského svazu na společnou administraci Úžin a pro změnu Montreuxské konvence se odvolala na nutný souhlas jejich signatářů a společenství OSN.²⁹ Tvář v tvář americkému nátlaku Sovětský svaz 26. října 1946 stáhl požadavek na revizi konvence, aby se tak vyhnul vážnějšímu střetu a revizi dohody jako „předčasnou“

²⁴ Eduard Mark, „The War Scare of 1946 and its consequences“, *Diplomatic History* 21, č. 3 (léto 1997): 383-415.

²⁵ *Ibid.*, 397-398.

²⁶ Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War*, 336.

²⁷ FRUS, vol. 7 (1946), The Acting Secretary of State to the Soviet Chargé (Orekhov), 19. srpna 1946, s. 847.; The British Secretary of State for Foreign Affairs (Bevin) to the Soviet Chargé in the United Kingdom, 21. srpna 1946, 850.

²⁸ Eduard Mark, „The War Scare of 1946 and its consequences“: 401.; FRUS, vol. 7 (1946), The Acting Secretary of State to the Secretary of State, 15. srpna 1946, 840.

²⁹ FRUS, vol. 7 (1946), The Turkish Foreign Office to the Embassy of the Soviet Union in Turkey. 880.

odsunul na neurčito.³⁰ Sovětsí představitelé později označili vystupňovaný nátlak za chybu a vůči Turecku už žádné vážnější požadavky nevznesli.³¹

První zkouška americké politiky ostré odpovědi Rusku nevedla k veřejnému vyhlášení nového kurzu, ale potvrdila Trumanově administrativě, že funguje. Zaprvé, epizoda krize v Úžinách působila na poválečný vývoj směrem k Trumanově doktríně, jako první potvrzení amerického zájmu v Turecku, které strhlo psychologickou bariéru. Společný úspěch Británie a USA přesvědčil turecké vůdce a Sověty o tom, jakou roli hodlají Spojené státy nově zaujmout. Epizoda působila jako katalyzátor skutečných změn: Slábnoucí Británie a vzrůstající se USA smazaly rozdíly ve své poválečné politice a jednali v tandemu, právě takovém, jakému chtěl Sovětský svaz zabránit. Zadruhé, Trumanova administrativa musela veškerá opatření proti sovětské agresi udržovat v tajnosti před vlastní veřejností a legislativou, která by na podporu Turecka pravděpodobně odmítla poskytnout prostředky.

2.2. Veřejnost proti Trumanově doktríně

Události léta 1946 znamenaly velké vítězství nové koncepce americké politiky vůči Sovětskému svazu. Ministr námořnictva Forrestal ale Trumana varoval, že pokud chce pokračovat s takto tvrdou politikou, nebudou mít ozbrojené síly Spojených států dostatek prostředků na její důvěryhodnosti. Přestože administrativa přijala koncepci „zadržování komunismu“, veřejné mínění a s ním i zákonodárci se zdráhali přijmout s ní spojené požadavky: navýšení vojenského rozpočtu, vyšší daně a pokračování odvodů do armády.³² Američtí vojáci se vraceli do civilního života a na opětovné nasazování jednotek do vzdálených konfliktů by i bez averze veřejnosti měla armáda málo personálu.

Reakce na tvrdost Trumanovy zahraniční politiky se tvořila v obou politických stranách. Jak tvrdí John Lewis Gaddis, nejvýraznější silou byla představa konzervativců, že Spojené státy se mohou vrátit zpátky k tradičnímu „malému státu“. Přestože si konzervativci nedělali iluze o možnosti spolupráce s komunisty v Sovětském

³⁰ FRUS, vol. 7 (1946), The Ambassador In Turkey (Wilson) to the Secretary of State, 1. listopadu, The Ambassador In Turkey (Wilson) to the Secretary of State, 13. listopadu 1947. 897.

³¹ Eduard Mark, „The War Scare of 1946 and its consequences“: 414.

³² Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War*, 343.

svazu, věřili, že je mohou ignorovat a tím pádem snížit daně a výdaje na zbrojení, demobilizovat armádu a zrušit vojenskou službu.

Zatímco celý svět ponechával vysoké výdaje na obranu, izolacionističtí poslanci Kongresu hodlali nejsilnější stát na světě odzbrojit.³³

Reakce z druhé části tradičních amerických proudů se paradoxně vytvořila v Trumanově vlastní Demokratické straně. Liberální křídlo strany nehodlalo smířit s novým rozdělováním světa na antagonistické sféry vlivu teprve rok po válce. Jeho vůdce Henry Wallace, odvolávaje se na odkaz Franklina D. Roosevelta, zkritizoval politiku „*Getting tough with Russia*“ slovy, že taková logiky „nikdy nezajistila něco opravdového a trvalého, ani školním rváčům nebo obchodníkům nebo světovým mocnostem. Čím tvrdší budeme my, tím tvrdší budou Rusové.“³⁴ Sovětskému svazu chtěl nabídnout půjčku na rekonstrukci a pro oživení vzájemného obchodu, měl se dosadit mezinárodní dohled OSN na jadernou pumu a mírové užití jaderného paliva. Pro prezidenta Trumana bylo prohlášení Henryho Wallace dvakrát nebezpečné. Wallace byl nejen prominentní člen strany, druhý nejvýznamnější muž *Nového údělu*, ale i ministr obchodu v Trumanově vládě. Jeho vyjádření podkopalo dlouho budovanou pozici ministra zahraničí Byrnesa na Pařížském mírovém jednání a prezident Truman se následně rozešel s Rooseveltovou érou, tím, že Wallace odvolal z funkce.³⁵ Za spuštění sváru ve své straně zaplatil vysokou politickou cenu, protože v nadcházejících volbách do Kongresu demokraté poprvé po 14 letech ztratili většinu. Noví republikánští zastupitelé byli zastánci odporu vůči Trumanově politice z konzervativních pozic, v programu měli rozpočtovou odpovědnost. Nový kongres na přelomu roku prosazoval zmenšit státní rozpočet a snížit daně o 20%. Takový krok by anuloval dosavadní snažení Trumanovy administrativy: nemohla by poskytnout pomoc státům v nesnázích ani vyslat armádu na odstrašení Sovětského svazu prostě proto, že by na to neměla peníze. Nicméně Truman si dokázal pro svou zahraniční politiku udržet podporu republikánů pod vedením senátora Vandenberg, který úzce spolupracoval s Byrnesem v Paříži.

To se ukázalo jako rozhodující na jaře příštího roku, kdy z Britské ambasády dorazila zpráva, že Británie nebude déle schopna plnit své závazky v Řecku a Turecku. Ti republikánští zastupitelé, kteří byli naladěni příznivě plánu ministra zahraničí

³³ Ibid. 341.

³⁴ Henry A. Wallace, „The way to peace“ (řeč přednesená na shromáždění National Citizens Political Action Committee v New Yorku 12. září 1946). <http://newdeal.feri.org/wallace/haw28.htm> (staženo 17. 5. 2012).

³⁵ Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War*, 340.

Marshalla a Deana Achesona zastoupit Brity v držení linie proti Sovětskému svazu, slíbili, že ho při hlasování podpoří, pokud sám dostatečně výmluvně vysvětlí jejich voličům vážnost situace. Řeč musela být univerzalistická, emotivní a ideologicky nabitá. Dosavadní odpůrci Trumanovy linie potřebovali *morální* důvod k tomu, aby popřeli své dosavadní sliby. Místo hovoru o nutnosti vyvažovat sovětský tlak měla řeč představovat morální závazek prezidenta v boji svobody proti despotii, dobra proti zlu. Znění konečného projevu, který v následujících dnech zformulovali pracovníci ministerstva zahraničí, požadavek na emotivní rétoriku splnilo.

„V tomto okamžiku ve světových dějinách musí téměř každý národ volit mezi dvěma způsoby života. Jejich volba příliš často není svobodná. Jeden způsob života je založen na vůli většiny a vyznačuje se svobodnými institucemi, zastupitelskou vládou, svobodnými volbami, zárukami osobní svobody, svobodou projevu a vyznání a svobody od politického útlaku. Druhý způsob života je založen na vůli menšiny násilně vnucené většině. Spoléhá na teror a útlak, řízený tisk a rozhlas, zmanipulované volby a potlačení osobní svobody. Věřím, že musí být politikou Spojených států podpořit svobodné národy, které odolávají podmanění ozbrojenými menšinami nebo vnějšími tlaky“³⁶

³⁶ Harry Truman, *Recommendations on Greece and Turkey: the President's Message to the Congress, March 12, 1947*, 240.

3. Řecká cesta z války do války

Řecko bylo při konci druhé světové války zemí na pokraji kolapsu. Do války vstoupilo hrdou obranou země proti zdánlivě mnohem silnější Itálii. Na této hrdosti a sebeobětování Řekové stavěli své poválečné požadavky na velmocích. Italský útok byl odražen, Řekové přešli do protiútoků a většina bojů po zbytek roku 1940 a na jaře příštího roku se odehrávala na Albánském (tehdy italském) území.³⁷ Řecká historiografie pro Řecko nárokovala podíl na porážce Německa na východní frontě, protože Němci místo plánovaného útoku na Sovětský svaz v létě 1941 dobývali Balkán a ztratili tak taktickou výhodu. Řecko se ocitlo pod italsko-bulharsko-německou okupací do podzimu 1944, kdy je vytlačily spojenecké síly tlačící ze Středomoří. Okupace byla pro Řecko ekonomicky devastující: křehké Řecké hospodářství bylo závislé na vývozu několika specializovaných zemědělských produktů (hlavními artikly byl tabák, olivový olej a rozinky)³⁸ a na mezinárodní námořní dopravě (rejdařství) a naopak dováželo značnou část své spotřeby potravin. Za okupace všechny tyto tři proudy vyschly³⁹ a řecké obyvatelstvo čelilo hladu a chudobě. Řecký stát byl navíc nucen platit si nejenom náklady vlastní okupace, ale i značnou část ostatních výdajů Německa ve východním Středomoří.⁴⁰ Athénský loutkový režim odpovídal na tuto krizi tradiční metodou, emisí stále většího množství nekrytých peněz, jimiž platil své závazky. V říjnu roku 1944 hyperinflace dosáhla 13 800% za měsíc, což je dodnes jedna z největších měr v historii.⁴¹ S řeckou inflací neúspěšně bojovala německá správa, po válce Britové, až Američanům v 50. letech se podařilo snížit růst cen na dvouciferná čísla ročně. Chudší obyvatelé rezignovali na peněžní trh a směňovali zboží barterovým obchodem. Bohatší vyměnili papírové drachmy za zlaté mince vydávané centrální

³⁷ Pavel Hradečný et al., *Dějiny Řecka* (Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2009), 424-426.

³⁸ Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis 1944-1947: From Liberation to the Truman Doctrine* (Columbia: University of Missouri Press, 2002): s. 22-26.

³⁹ Během většiny okupace se Řecko nacházelo pod spojeneckou blokadou a okupační orgány se nesnažily zabránit nedostatku potravin. To způsobilo hladovění stovek tisíc obyvatelstva především v Athénách a jiných městských oblastech už v zimě 1941/42.

⁴⁰ Apostolos Vetsopoulos, „Efforts for the Development and Stabilization of the Economy during the Period of the Marshall Plan“ *Journal of Modern Greek Studies* 27, č. 2 (2009): 276, http://muse.jhu.edu/journals/journal_of_modern_greek_studies/toc/mgs.27.2.html, (staženo 10.5.2012).

⁴¹ Gail E. Makinen, „The Greek Hyperinflation and Stabilization of 1943-1946“, *The Journal of Economic History* 46, č. 2, (září 1986), www.jstor.org (staženo 16. 5. 2012).

bankou. V nich se uskutečňovaly obchody a jejich směnná hodnota vůči drachmě se stala ukazatelem důvěry obyvatel v ekonomiku.⁴²

Když z Řecka 12. října 1944 odešli poslední němečtí vojáci, ovládala 90% země armáda Řecká lidová osvobozenecská armáda (*ELAS*), která byla ozbrojenou složkou Národní osvobozenecské fronty (*EAM*) v čele s komunisty.⁴³ Do Athén přijela exilová vláda z Káhiry, zaštitovaná Velkou Británií, která zahrnovala také 6 ministrů z *EAM*. Velká Británie ale nehodlala připustit ovládnutí země komunistickými partyzány, které bez její intervence vypadalo nevyhnutelné. Vládní koalice se záhy rozpadla a boje proti okupantům tak téměř plynule přešly v občanskou válku mezi Brity podporovanou pravicovou vládou a levicovými partyzány.⁴⁴ Britské jednotky dokázaly do jara 1945 zatlačit partyzány do defenzivy, ale nedokázaly udržet mír v zemi.⁴⁵ Různé pravicové vlády se rychle střídaly, protože nebyly schopné řešit ekonomickou situaci v zemi, ale důsledně perzekvovaly bývalé odbojáře a levicově orientované občany. Na jaře 1946 Komunistická strana Řecka (*KKE*) pochopila, že Athénskou vládu, která byla mezitím všeobecně uznána, nebude moci porazit na politickém poli a spustila druhou vlnu občanské války, která trvala až do roku 1949. Válku vedla ozbrojená složka *KKE* – Demokratické vojsko Řecka (*DSE*) proti silám Řecké národní armády, podporované britskými jednotkami. Athénská vláda i její armáda zůstávaly slabé a udržení země v chodu zůstávalo na bedrech Velké Británie. Přes její hospodářskou a (velice nepopulární) vojenskou pomoc se násilí a chaos v zemi dále stupňovaly a vládnoucím konzervativcům hrozila vojenská porážka. Británie sama začala být po konci 2. světové války hrozivě vyčerpaná a neměla prostředky na udržení podpory Řecku. V letech 1945 až 1947 poskytla Velká Británie Řecku pomoc v hodnotě půl miliardy dolarů, z čehož 40% byly zbraně.⁴⁶ 21. února 1947 zaslalo britské ministerstvo zahraničí americkému oficiální nótu, že nebude schopno dále posílat prostředky do Řecka.

⁴² Vetsopoulos, „Efforts for the Development“: s. 276.

⁴³ Jiří Vykoukal, Bohuslav Litera, Miroslav Teichmann, *Východ: Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989* (Praha: Libri, 2000), 239.

⁴⁴ Občanskou válku v napjatém ovzduší spustila tzv. *Dekemvriana*, střet po násilném potlačení komunistické demonstrace v Athénách 3. prosince 1944.

⁴⁵ 12. února 1945 obě strany podepsaly Varkizskou dohodu, podle které měla *ELAS* složit zbraně. Výměnou za to měla vláda vypsát nové svobodné volby a plebiscit o ústavě, zajistit občanské svobody a vytvořit apolitickou jednotnou národní armádu. Ani jedna strana ovšem dohodu nedodržovala, což spustilo druhé kolo občanské války.

⁴⁶ Jiří Vykoukal, Bohuslav Litera, Miroslav Teichmann, *Východ*, 242.

3.1. Řecko: Porterova mise

V létě 1946 se podmínky v Řecku dále zhoršily a řecká vláda vyslala do Spojených Států delegaci pod vedením ministra zahraničí Sofokla Venizelose, pozdějšího premiéra, se žádostí o ekonomickou asistenci.⁴⁷ Americká administrativa se dlouho zdráhala angažovat se samostatně v zemi, kterou považovala za britskou sféru zájmu a s britským „koloniálním“ postupem nesouhlasila. Ernest Bevin, britský ministr zahraničí opakovaně navrhoval Američanům spolupráci v Řecku, kde „při vzrůstajících nákladech východisko z krize stále nebylo na obzoru.“⁴⁸ Před eskalací studené války se objevil americký návrh na společnou tripartitní americko-britsko-sovětskou misi do poválečného Řecka. Protože právě před sovětskou infiltrací chtěl britský premiér Churchill Řecko uchránit (po procentové dohodě mezi ním a Stalinem z října 1944), návrh odmítnul.⁴⁹ Američané od té doby jakoukoli větší ekonomickou, natož pak vojenskou angažovanost s Brity v Řecku odmítali. Se stupňující se nedůvěrou k politice Sovětského svazu se ale měnilo i rozpoložení ve Washingtonu vůči řecké žádosti o pomoc. V létě 1946 americký velvyslanec v Athénách Lincoln MacVeagh poukazoval na to, že pokračující násilí a boje v Řecku jsou způsobeny tradiční agresivitou řecké politiky, rozdmýchanou válečnými útrapy a britské tvrzení, že KKE sponzoruje Sovětský svaz, je pouze oportunistickým vyjádřením pro ospravedlnění vojenské přítomnosti.⁵⁰ Jak rozebírám v první části práce, během roku 1946 se postoj USA radikálně změnil, ve světle sovětského expanzionismu v severním Iránu, východním Německu, v Koreji, se Spojené státy rozhodli sami převzít iniciativu v zadržování komunismu v Řecku. V lednu 1947 ministerstvo zahraničí vyslalo do Řecka Americkou ekonomickou misi (American Economic Mission, AEM) pod vedením Paula A. Portera, aby prozkoumala, zda Řecko opravdu americkou pomoc potřebuje, a když, tak jakou a za jakých podmínek. Primární důvod ke komunistickému pronikání viděli v tom, že země je v hospodářsky katastrofálním stavu, který není schopná sama řešit, a který nahrává radikálním levicovým názorům KKE. Už Porterovým vysláním Američané mlčky připustili, že do Řecka chtějí poslat asistenci a zároveň dali najevo, že řeckému

⁴⁷ Apostolos Vetsopoulos, „Efforts for the Development and Stabilization of the Economy during the Period of the Marshall Plan“ *Journal of Modern Greek Studies* 27 (2009), s. 280, http://muse.jhu.edu/journals/journal_of_modern_greek_studies/toc/mgs.27.2.html, (staženo 10.5.2012).

⁴⁸ Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis*, 207.

⁴⁹ John O. Iatrides, „George F. Kennan and the Birth of Containment: The Greek Test case“, *World Policy Journal* 22, č. 3 (podzim 2005): 136, <http://search.proquest.com>, (staženo 7. 2. 2012).

⁵⁰ *Ibid.*, 136.

scénáři řešení krize nedůvěřují.⁵¹ Po dvouměsíčním pobytu Porterův tým sepsal zprávu, kde potvrdil, že demokratický řecký stát nebude schopen sám přežít a bude potřebovat vnější pomoc. Porterova zpráva ostře kontrastovala s exaltovanou rétorikou Trumanova proslovu před Kongresem o měsíc dříve. Místo nutnosti ubránit Řecko před „ozbrojenými menšinami a vnějšími tlaky“ a zajištění jeho demokratického vývoje zpráva načrtla řešení čistě ekonomického rázu. Obsahovala detailní analýzu řeckých neduhů a vypracované návrhy pro jejich řešení. Hlavní body, kterých se týkala, byla stabilizace veřejných financí, zmírnění inflace a rekonstrukce řecké infrastruktury. Porter vycházel z předpokladu, že porážení povstalců je až druhotného významu. Nejdříve je potřeba vytvořit funkční stát a ten pak může prosadit svou autoritu na celém území. Guerilla vznikla kvůli nefunkčnosti státní správy, z mocenského vakua po odchodu okupantů. Nejdříve je tedy potřeba obnovit fungující ekonomiku a jejím prostřednictvím budou poráženi i povstalci. Nebo je třeba prostředky soustředit nejprve na porážení povstalců a po konci občanské války teprve budovat stabilní stát? Později se konflikt o alokaci prostředků do vojenského vybavení a operací nebo do rekonstrukce ekonomiky stal základním pramenem rozporů v americké misi.

Porter přinesl střízlivou analýzu stavu věcí a, jak se později ukázalo, racionální návrhy na řešení. Nepřinášel žádné revoluční koncepce, úzce spolupracoval s britskou ekonomickou misí BEM a britské ministerstvo zahraničí jeho návrhy ohodnotilo jako příliš optimistické, ale v zásadě správné.⁵² Rozdíl byl v měřítku finanční injekce: zatímco Britové byli limitováni napjatým rozpočtem, Porter navrhoval jen ve fiskálním roce 1947-48 přes 300 milionů dolarů ekonomické a vojenské asistence. Zatímco Britové se museli omezovat na řešení bezprostředních krizí, Americká pomoc by se svou velikostí dostala do iniciativy: jednak tím, že by problémy mohla řešit koncepčně a jednak by svojí vahou donutila řeckou vládu ke spolupráci. Po zažehnutí bezprostředního ohrožení Řecka bude podle Portera muset ještě minimálně pět let probíhat program oživení a rekonstrukce, než se Řecko stane ekonomicky samostatným.⁵³

Základní poselství, kterým je prodchnuta Porterova analýza i vyjádření amerických diplomatů v Athénách je hluboká nedůvěra ke schopnosti Řeků samostatně řešit krizi. Ve zprávě náměstkovi ministra zahraničí Williamu Claytonovi (byl

⁵¹ Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis*, 220.

⁵² *Ibid.*, 280.

⁵³ *Ibid.* 247.

zodpovědný za americkou pomoc Řecku a Turecku) z února 1947 si Porter stěžuje, jak je těžké se propracovat vůbec k nějakým informacím o finanční situaci a plánu vlády. „Vláda se skládá z individualistů, plně soustředěných na boj o moc, kteří nemají čas ani kapacitu budovat hospodářskou politiku.“⁵⁴ Přestože nový fiskální rok začíná už v březnu, existuje pouze vágní návrh rozpočtu, vláda hodlá utratit 421 milionů dolarů s deficitem 165 milionů. Porter píše, že při odhadovaném HDP Řecka kolem 800 milionů dolarů tak vláda utrácí do značné míry za neproduktivní statky přes polovinu příjmů země, což povede k bankrotu u jakékoliv chudé země.

Porter v závěrečné zprávě z dubna 1947 předeslal, že nutnou podmínkou efektivní pomoci bude rozsáhlá donucovací pravomoc americké mise. Řecký veřejný sektor odsoudil jako „depresivní frašku“ ve stavu všeobecné bezmocnosti.⁵⁵ Dosavadní tři roky od konce války v Řecku byly přes dostatek financí od Británie a UNRRA promrhány kvůli nekompetenci vlády, její neschopnosti provádět stimulační programy a averzi k nepopulárním opatřením. Porter tedy navrhnul svěřit americkou pomoc ekonomické misi, obsahující až 50 ekonomických specialistů, která měla mít plnou kontrolu nad užitím fondů a měla dohlížet na plánování a provádění rekonstrukčních projektů. Na klíčové rozhodovací posty ve vládě měli být dosazeni zahraniční poradci.⁵⁶ V praxi by tak jím navrhovaná mise vytvořila jakousi druhou řeckou vládu, rozhodující o každodenních záležitostech místo řeckých představitelů. Už existující Měnový výbor (*Currency Committee*) měl dohlížet na monetární politiku, Správa zahraničního obchodu (*Foreign Trade Administration, FTA*) na veškerý dovoz a vývoz. Ve své zprávě dokonce navrhuje „provádět finanční cenzuru veškeré pošty z a do Řecka“, aby se předešlo dalšímu úniku kapitálu ze země. Konečně mise měla mít donucovací prostředek v podobě pravomoci kdykoliv zredukovat nebo odeprít americké dodávky v případě, že vláda nebude spolupracovat.⁵⁷

Porterova mise přišla v pravou chvíli, protože během jeho pobytu v Řecku britské ministerstvo zahraničí informovalo svůj americký protějšek (21. února), že od 1. dubna nebude dále schopné Řecko finančně podporovat. Přestože zpráva nepřišla do Washingtonu jako úplné překvapení, na tak rychlé převzetí britského závazku nebyla

⁵⁴ FRUS, vol 5 (1947). The Chief of the American Mission to Greece (Porter) to the Under Secretary of State for Economic Affairs (Clayton), 17. února 1947, s. 20.

⁵⁵ Ibid. 20-21.

⁵⁶ Theodore C. Kariotis, „American Economic Penetration of Greece in the Late Nineteen Forties“, *Pella Publishing Company* 6 (1979): 88, Triceratops Tricollege Digital Repository <http://thesis.haverford.edu/dspace/handle/10066/5204?show=full> (staženo 20.4.2012).

⁵⁷ Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis*, 223.

administrativa připravená. Řecké království se v tu dobu dostalo na pokraj zhroutení: občanská válka byla rozšířená na celou zemi a inflace, stávky a deficit veřejného rozpočtu hrozily, že řecké hospodářství zkolabuje.

3.2. Americká mise pro pomoc Řecku

Přes nedůvěru v upřímnost britských požadavků zástupci ministerstva ujišťovali prezidenta Trumana, že situace v Řecku si žádá bezodkladné řešení. Britové souhlasili, že budou dodržovat své stávající závazky v Řecku tak dlouho, než legislativa ve Washingtonu schválí americké angažmá.⁵⁸ Americký Kongres schválil napříč politickými stranami 22. května 1947 Trumanovu žádost o vyčlenění prostředků na pomoc Řecku a Turecku (*Public Law 75*). Řecký ministr zahraničí Tsaldaris podepsal 15. června žádost o americkou pomoc, v níž se zavazoval k reformám podle pravidel příchozí mise.⁵⁹ Ani z řad řecké opozice se prakticky neobjevil odpor proti pravomocím mise – výhody ekonomické injekce, kterou si Řekové od mise slibovali, dalece vyvážily důrazné, ale důvěrné prohlášení, že řecká vláda bude muset spolupracovat na iniciativách amerických poradců.⁶⁰

V červnu byla založena Americká mise pro pomoc Řecku (*American Mission for Aid to Greece, AMAG*), do jejíhož čela byl jmenován Dwight Griswold, bývalý guvernér státu Nebraska, který se mimo jiné účastnil v americké vojenské správě v Německu.⁶¹ Griswold měl dohlížet jak na ekonomický program mise, rozdělený do devíti divizí, tak na vojenský program pod správou *USAGG (United States Army Group)*. V rámci *AMAG* bylo do Řecka vysláno 175 specialistů, kteří měli koordinovat rozdělování americké pomoci. Nový ministr zahraničí George Marshall instruoval Griswolda o cíli jeho mise, který byl ryze politický: zabránit pádu státu do rukou komunistických povstalců, podporovaných Moskvou z Jugoslávie a Bulharska. Spíše než na vágní cíl mise se Porterovy rady a Marshallovy instrukce soustředily na postup:

⁵⁸ Sama Británie se ocitla v rapidně se zhoršující finanční tísní. Ernest Bevin dokázal přesvědčit opozici v parlamentu k prodloužení subvencování Řecka pouze po urgenci britského velvyslance v Athénách, že zemi bez zahraniční pomoci čeká kolaps.

FRUS vol 5 (1947), „The Chargé in the United Kingdom (Gallman) to the Secretary of State“, 28. února 1947, 68.

⁵⁹ Michael Mark Amen, „American Institutional penetration into Greek Military & Political Policymaking Structures: June 1947-October 1949“, *Journal of the Hellenic Diaspora* 5, č. 3 (1978): 94, Triceratops Tricollege Digital Repository <http://thesis.haverford.edu/dspace/handle/10066/5204?show=full> (staženo 20.4.2012).

⁶⁰ Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis*, 242.

⁶¹ Theodore C. Kariotis, „American Economic Penetration of Greece in the Late Nineteen Forties“, *Pella Publishing Company* 6 (1979):91.

varovali Griswolda před neobratným jednáním s Athénskými úřady, které by misi odcizilo veřejnému mínění a hlavně před očividným zasahováním do složení řecké vlády, které nepochybně bude potřeba.⁶² Americká administrativa Griswoldovou misi riskovala, že bude nařčena z podobného podmaňování států, jaké prováděl Sovětský svaz ve východní Evropě a to si v rozbíhající se studené válce nemohla dovolit.

3.3. Průběh mise AMAG

Deklarovaným cílem AMAG bylo přijmout opatření, která zajistí bezprostřední přežití Řecka: (1) vyrovnat státní rozpočet, (2) stabilizovat ekonomiku (zmírnit inflaci), (3) zajistit bezpečnost v celé zemi a (4) obnovit infrastrukturu zničenou okupací a občanskou válkou.

Tyto body se spolu záhy dostaly do konfliktu. Měla AMAG dát přednost potlačení povstalců nebo zlepšení ekonomické situace země? Čím více investovala do projektů na rekonstrukci a do výzbroje řecké armády, tím větší vytvářela tlak na další inflaci, která její snahu znehodnocovala. Čím více dbala na vyrovnání veřejného rozpočtu (Divize veřejných financí AMAG, vedená Charlesem Coombsem), tím více narůstala inflace a nedostatečně vybavená armáda čelila porážkám od *DSE*. Problém Řecka tak byl odlišný od problémů ostatních evropských států, kam směřovala americká rekonstrukční pomoc (Marshallův plán od dubna 1948), netkvěl v nedostatku financí, ale v neschopnosti řecké ekonomiky zahraniční pomoc absorbovat.⁶³

(1) První starostí mise bylo zmírnit obrovský rozdíl mezi příjmy a výdaji státu. Oproti předchozím rokům, kdy vláda postavila britský Rozpočtový výbor (Currency Committee) před *fait accompli*, AMAG do nového rozpočtu na rok 1947 začala prosazovat drastické škrty ve výdajích a snažila se získat nové zdroje příjmu. (Například v září oznámila, že propustí 15 000 státních zaměstnanců, téměř čtvrtinu celkového počtu.)⁶⁴ K vyrovnání státního rozpočtu ale AMAG potřebovala hlavně zvýšit a zefektivnit výběr daní. Řecká vláda téměř nebyla schopná vybírat daně od obyvatelstva. Její příjmy pocházely z nepřímých spotřebních daní a z cla. Už Paul Porter avizoval, že daně z příjmu v Řecku generují asi 8 milionů dolarů, 1% HDP země a bohatí obchodníci a rejdaři, tvořící jakousi oligarchickou elitu řecké společnosti,

⁶² FRUS, vol. 5 (1947), „Secretary of State to Governor Dwight P. Griswold, at Washington“, 11. července, 1947, 219.

⁶³ Apostolos Vetsopoulos, „Efforts for the Development and Stabilization“, 290.

⁶⁴ Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis*, 243.

neplatí téměř nic.⁶⁵ Takové prostředí samozřejmě vytvářelo živnou půdu pro požadavky extrémní levice. *AMAG* převzala fiskální iniciativu tím, že dosadila své auditory na jednotlivá ministerstva, kde připravovali výkazy o jejich měsíčních výdajích. Podle údajů ředitele divize veřejných financí *AMAG* Charlese Coombse tak rukama mise procházely i relativně malé každodenní částky.⁶⁶ Analogicky *AMAG* získala kontrolu nad investicemi, financovanými z amerických fondů, nad dovozem a vývozem, nad rekonstrukčními projekty:

- Oproti dosavadní praxi u fondů UNRRA, které rozdělovala vláda na projekty podle svého uvážení, Mise zřídila *Drachma Reconstruction Fund (DRA)*, který schvaloval finance všech projektů s americkou pomocí.
- Těleso *FTA* (Foreign Trade Agency) bylo zřízeno pro dohled nad veškerým importem do Řecka. Konstantně nadhodnocený kurz drachmy skýtal importérům obrovské zisky. Smělo se dovážet pouze zboží v souladu s politikou *AMAG*, které nemohlo být vyprodukováno v Řecku, a to se ziskem povoleným *AMAG*. Clo bylo navýšeno o 150%, stal se z něj podstatný zdroj rozpočtu.
- Rekonstrukční projekty, (stavbu železničního spojení z Athén do Soluně, stavbu stržených mostů, vodovodů, elektrické sítě, atd.) prováděly americké společnosti a američtí inženýři nezávisle na *AMAG*. Dodávky zbraní pro armádu zajišťovala přímo americká zásobovací agentura *JUSMAPG*, o níž budu psát níže.

S pomocí těchto opatření to vypadalo, že Mise dokáže uhlídat stabilní rozpočet. Navrhovaný schodek 50% se snížil na pouhých 7%.⁶⁷

(2) Druhým bodem *AMAG* byl boj s inflací. Fiskální opatření pro vyrovnání rozpočtu podrývala monetární politiku, jejímž cílem bylo zmírnit inflaci. Inflační tlak byl přítomný ve všech zemích, které vyšly z 2. světové války, ale stabilizační opatření, která fungovala v západní Evropě (přídělový systém na potraviny, kontrola cen zboží a zmrazení mezd), nebyla v Řecku proveditelná. Vláda neměla prostředky, kterými by fixní ceny vynutila, veřejnost jejím opatřením nevěřila. I na rostoucích cenách profitovala úzká skupina překupníků, na což mohla poukazovat levicová opozice. Obyvatelé raději tvář v tvář nefunkčnímu trhu tvořili zásoby statků, které měly hodnotu. Cena zlatých depozitních mincí, které vydávala centrální banka, strmě stoupala. *AMAG* povolila řízený prodej mincí pod dozorem Divize veřejných financí,

⁶⁵ FRUS, Vol. 5 (1947), „The Chief of the American Economic Mission to Greece (Porter) to the Undersecretary of State for Economic Affairs (Clayton)“, 17. února 1947, 17.

⁶⁶ Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis*, 226.

aby odvrátila bezprostřední problém, stáhla co nejvíce přebytečných peněz z ekonomiky. Bylo samozřejmě pouze řešení pro získání času. S informací, že *AMAG* prodávání zlata zakáže, se strhla horečka v zásobování se zlatem, kdy se během prosince ztenčily zásoby centrální banky o 60%.⁶⁸ Při pokračujících stávkách státních zaměstnanců *AMAG* souhlasila s požadavkem na zvýšení platů o 30%, výměnou za strukturální reformy (především propuštění značné části zaměstnanců). Tím pádem požadovali zvýšení platů i zaměstnanci v soukromém sektoru.

Zemědělství, které stále tvořilo většinu řeckého domácího produktu, postihla v roce 1947 neúroda, která přinutila *AMAG* dramaticky rozšířit půjčky rolníkům, aby zabránila snižování zemědělské plochy a nezvyšovala závislost na importu. Striktní kontrola a zdanění importu, u kterého *AMAG* doufala, že se rozpustí v ziscích obchodníků, začala zvyšovat maloobchodní ceny. Pracovníci *FTA* nestíhali schvalovat všechny importní objednávky. V druhé polovině roku 1947 se import propadl o 50% oproti předcházejícímu období a na trhu se začal objevovat akutní nedostatek zboží.

Tyto události opět roztočily spirálu inflace – po půlroce působení *AMAG* se znovu přiblížil kolaps řecké ekonomiky. Oslabené financování armády při snižování výdajů se projevilo na zhoršení bezpečnostní situace. Přes naléhání vlády a velvyslance MacVeagha *AMAG* odmítala zvýšit počet ozbrojených sil. Guerillové jednotky na severu země zaznamenaly několik výrazných vítězství nad vládními jednotkami a do vnitrozemí přicházely proudy uprchlíků. Ti opouštěli své domovy jednak před násilnostmi a jednak je systematicky evakuovala řecká armáda, aby nemohli být zrekrutováni do partyzánských sil. V Říjnu bylo bez střechy nad hlavou 250 000 lidí, koncem roku už více než půl milionu.⁶⁹

Na počátku roku 1948 byla *AMAG* nucena přizpůsobit svou politiku dramatické situaci. Vláda zavedla drakonické tresty proti stávkování s platností do konce občanské války, zmrazila výši mezd. Priorita rozpočtu a stabilní měny ustoupila do pozadí ve prospěch řešení bezprostřední krize. Finance z dlouhodobých rekonstrukčních projektů se přesouvaly na podporu importu a do zásobování armády. Na počátku roku 1948 se také konečně začaly projevovat výsledky úsporných opatření. Prodej zlatých rezerv centrální banky byl přiškrcen, jejich hodnota dokonce klesala a začaly se vracet zpět z oběhu bance. Drachma byla devalvovaná přes “směnné certifikáty“, o které musela

⁶⁷ Ibid. 229.

⁶⁸ Ibid. 234.

⁶⁹ Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis*, 232.

být navýšena každá transakce se zahraniční měnou. Skrytá devalvace (otevřenou by musel schválit nově zřízený MMF) umožnila zvýšit export řeckého zboží. Rigorózním tlakem na vedení účtů se zvýšil se výběr daní. Daně přesto stále kryly pouze 67,8% celkových příjmů vlády, zbytek nadále závisel na zbytkových dodávkách od UNRRA a *AMAG*.⁷⁰

(3) Vojenská část pomoci samozřejmě tvořila základní důvod americké přítomnosti. Cílem *AMAG* bylo porazit povstaleckou *DSE*., přesto Američané nikdy žádné bojové jednotky do Řecka nevyslali, i když to zamýšleli.⁷¹ Vojenskou část mise tvořila Armádní skupina (Army Group - *USAGG*), podřízená vedení *AMAG*. Od začátku mise ale měla vojenská část mírně autonomní postavení, které časem narůstalo. Bylo to dáno už rozdílnou odpovědností. Ekonomická část *AMAG* odpovídala ministerstvu zahraničí, zatímco vojenská část byla zřízena schválením ministerstva obrany a námořnictva a za ryze vojenské otázky odpovídala Generálnímu štábu. Jak moc se měla podílet na válce proti povstalcům? Podle instrukcí nově zřízené *NSC* (*National Security Council*) měla sloužit jako zásobovací agentura a trénovat řecké vojáky pro manipulaci s americkou výzbrojí. Situace Řecké národní armády ale byla horší, než příchozí poradci očekávali a vojenská pomoc se záhy bez jasných instrukcí z Washingtonu rozrostla na všeobecnou transformaci řecké armády. Griswold zpětně žádal o povolení „operační kontroly nad řeckou armádou a četnictvem“ a povolení, aby „Američtí vojáci převzali pozice Britů, pokud se stáhnou z Řecka.“⁷² Ministerstvo obrany poslalo do Athén Generála Stephena Chamberlina, aby zhodnotil situaci a potvrdil Griswoldovo stanovisko. Chamberlin o měsíc později předložil náčelníkovi generálního štábu Dwightu Eisenhowerovi zprávu, doporučující „vytvoření americké poradní a plánovací skupiny, poskytující vojenské poradenství velvyslanectví, řecké vládě a jejím ozbrojeným silám.“ Měla co nejvíce spolupracovat s Britskou vojenskou misí, působící jak v policejní složce, tak v armádě a sledovat postup operací na úrovni praporů v poli, kde měla „obnovit ofenzivní duch“ jednotek.⁷³

30. října 1947 *NSC* schválila Chamberlinův návrh a 3. listopadu prezident schválil vznik *JUSMAPG* (Joint United States Military Advisory and Planning Group)

⁷⁰ Ibid. 236.

⁷¹ John O. Iatrides, „George F. Kennan and the Birth of Containment“: 139.

⁷² Michael Mark Amen, „American Institutional penetration into Greek Military & Political Policymaking Structures: June 1947-October 1949“, *Journal of the Hellenic Diaspora* 5, č. 3 (1978): 98, Triceratops Tricollege Digital Repository <http://thesis.haverford.edu/dspace/handle/10066/5204?show=full> (staženo 20.4.2012)..

jako součást *AMAG*, ale komunikující přímo s Generálním štábem o vojenských operacích. Řecké jednotky na severu země nebyly v roce 1947 schopné podstatnějších projevů, než obrany velkých měst, která se dostala pod palbu.⁷⁴ Příchod *JUSMAPG* pod vedením energického generálporučíka Jamese Van Fleeta působil jako zázračné panaceum na řeckou morálku.⁷⁵ Reorganizace armády, která s sebou přinášela efektivitu, morálku, finance a velké americké zbraně, vytvářela optimističtější konstelaci nejen na frontě, ale i v řeckém hospodářství. Od jara 1948 se konečně začala projevovat její převaha nad *DSE*.⁷⁶ Mezi létem 1947 a srpnem 1949 byl počet vojáků řecké armády navýšen ze 176 tisíc na 260 tisíc. Tři koordinované operace dobyly během roku 1949 bašty povstalců na Peloponésu a v horských pásmech Grammos a Vitsi na severu.⁷⁷ Konečně v říjnu 1949 považovala americká mise občanskou válku za vyhranou a tím splnila svůj úkol.

(4) Obnovení infrastruktury válkou zničené země, bylo během ročního působení *AMAG* upozaděno ve prospěch ostatních tří priorit. Z částky, vyčleněné na pomoc Řecku, šlo nakonec na rekonstrukci země pouze několik málo procent.⁷⁸ Výsledky americké mise se tak podezřele podobaly britským o rok dříve. Přestože měli Američané větší prostředky než Britové, museli se omezit na krátkodobá řešení. Dokud nebyla dořešena občanská válka, obnova země stagnovala. Konjunktura přišla s vylepšením vojenských vyhlídek po příchodu *JUSMAPG* do země, ale zásadní zlom až společně s hospodářskou obnovou celé západní Evropy, Marshallovým plánem.

3.4. *Potíže americké mise*

Politický odkaz Trumanovy doktríny prošel v Řecku (jako případové studii) zkouškou v reálném světě. Už Porter na jaře 1947 objektivně usoudil, že mnohé z jeho stížností na neprofesionalitu řeckých partnerů pochází z prosté kulturní odlišnosti, rozdílnosti americké a řecké mentality. Obě strany mohly jednat v nejlepších intencích, ale přesto docházelo ke vzájemnému obviňování kvůli nedorozumění. Porter píše, že

⁷³ FRUS, Vol. 5 (1947), „Report by Major General S. J. Chamberlin to the Chief of Staff of the Army“, 20. října 1947, 376.

⁷⁴ John O. Iatrides, „George F. Kennan and the Birth of Containment“: 139.

⁷⁵ Apostolos Vetsopoulos, „Efforts for the Development and Stabilization“: 283.

⁷⁶ Ta mohla být ze značné části způsobena rozkladem v KKE a v Demokratické řecké armádě, pramenící v roztržce mezi Stalinem a Titem v červnu 1948. Dosud bezpečné zázemí horské oblasti na hranicích s Jugoslávií a Bulharskem, kudy povstalcům plynuly prostředky, se začínalo uzavírat.

⁷⁷ Michael Mark Amen, „American Institutional penetration into Greek Military“, 109.

⁷⁸ *AMAG* utratila 529 milionů dolarů za vojenskou pomoc a pouze 119 za ekonomickou. Morgens Pelt, *Tying Greece to the West (Kodaň: Museum Tusulanum Press, 2006)*, 40.

jeho mise, jejímž cílem bylo vyšetřit, v jakém stavu je řecké hospodářství a jakým způsobem může co nejdříve začít samostatně fungovat, byla všeobecně pokládána za štědrého dárce, který Řecko oddluží a daruje mu peníze a prostředky.⁷⁹ Toto očekávání bylo založeno na přesvědčení ve společnosti, živeném prohlášeními politiků, že Řekové za 2. světové války nesli podstatné břemeno nacistické a fašistické agrese. Dotace od bohatých vítězných národů tak očekávali stejně samozřejmě, jako reparační od Německa. Britská ekonomická mise na rozdíl od americké nebyla úspěšná proto, že neměla v záloze tak nekonečné finanční prostředky, jaké měli Američané, které by dodávali jejich požadavkům na řeckou spolupráci váhu.

Američtí poradci očekávali co největší spoluúčast řeckých prostředků na obnově své vlastní země a byli překvapeni letargickým očekáváním vnější pomoci. Guvernér Griswold očekával, že se veřejnost „nadšeně semkne okolo jejich programu“ a místo toho se Mise stala „pohodlným obětním beránkem“ za nepopulární politiku.⁸⁰ Řečtí představitelé zřídka přímo konfrontovali *AMAG* s odlišným názorem, namísto toho volili politiku obstrukcí při uskutečnění schváleného programu jako například zmiňovaného propouštění státních zaměstnanců.

Implementace Trumanovy doktríny v Řecku narážela na zásadní konflikt ideálu, který vyhlásil prezident Truman a realistické politiky „v terénu“. Američané měli v Řecku pomáhat vzniku stabilní svobodné a demokratické společnosti. Deportace, popravy a častá zatčení politických oponentů, které praktikoval demokraticky zvolený pravicový režim v Athénách, nedávaly moc prostoru pro charakterizaci Řecka coby „svobodného národa“ v Trumanově proslovu. Pro Američany bylo nemožné podporovat tvrdý vojenský postup proti komunistům a zároveň zabránit excesům při jejich potírání mimo ozbrojené střety.

Zvláště bolestivý bod Athénskému režimu byl v tom, že se skládal z výlučně pravicových sympatizantů a ti byli za německé okupace často představitelé nenáviděné kolaborační vlády. Naopak odpor proti okupaci ovládli levicoví sympatizanti, kteří se po osvobození octli v guerillových jednotkách bojujících proti vládě. Řecko se tak stalo asi jedinou evropskou zemí, kde po válce neproběhl proces s válečnými zločinci a kde byli naopak systematicky potírání představitelé odboje. Pracovníci *AMAG* a zvláště Dwight Griswold nad excesy například četnictva pod vedením generála Zervase

⁷⁹FRUS, Vol. 5 (1947), „The Chief of the American Economic Mission to Greece (Porter) to the Undersecretary of State for Economic Affairs (Clayton)“, 17. února 1947, 20.

⁸⁰ Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis*, 242.

přivírali oči, měli zájem na dobrém vycházení s vládou a na čemkoli, co by oslabilo pozice komunistických povstalců. Vysloužili si tím kritiku většiny pozorovatelů: porušování lidských práv v Řecku pod tak těsným dohledem *AMAG* komentoval George Marshall, koordinátor pomoci Řecku a Turecku George McGhee, britská ambasáda a zvláště mezinárodní tisk. Griswold, vědom si své silné pozice jednal s vládními představiteli nediplomaticky a vysloužil si tím kritiku britských pracovníků a velvyslance MacVeagha. Pravomoci velvyslanectví a *AMAG* nikdo ve Washingtonu přesně nerozvrhnul a následné pŕtky se projevíly jak mezi jednotlivými složkami *AMAG* tak mezi *AMAG* a velvyslanectvím. Velvyslanec žádal o rozvržení odpovědnosti za politiku vůči vládě, protože Griswoldovo nediplomatické vystupování považoval za kontraproduktivní. Ministerstvo zahraničí rozepři vyřešilo tím, že MacVeagha 1. července 1948 nahradilo novým velvyslancem Henrym Gradym.

Toho samého dne, po roce působení, převzala ekonomickou agendu *AMAG* Řecká sekce *Economic Cooperation Administration (ECA)* v rámci Evropského rekonstrukčního programu. Funkce ředitele *AMAG* (která už obsahovala pouze vojenskou složku *JUSMAGP* a *USAGG*) byla sloučena s funkcí velvyslance.⁸¹ Velitelé obou složek čistě vojenské záležitosti konzultovali přímo s Generálním štábem ve Washingtonu, což podtrhlo stále větší samostatnost a důležitost vojenské složky v poměru k ekonomické v rámci amerického působení v Řecku.⁸² V roce 1948 podíl výdajů Mise na vojenské účely stoupl na 57% a podíl na rekonstrukční projekty na pouhých 7% ze 300 milionů dolarů, vyčleněných na pomoc Řecku v Trumanově projevu. Vojenská dominance americké pomoci dávala i Řecké armádě dominantní pozici v politice. V březnu 1950 byl premiér Sofokles Venizelos donucen k odstoupení na přímou žádost amerického velvyslance ve prospěch Nikolause Plastirase.⁸³ Podle Michaela Amena prosazovali v červnu téhož roku James Van Fleet a John Nuveen (ředitel *ECA*) svržení Plastirasovy vlády, namísto něj se měl stát premiérem Alexandros Papagos, dosavadní velitel řeckým ozbrojených složek.⁸⁴ Jak uvádí Morgens Pelt, pro udržení pořádku v zemi existoval jeden z největších policejních aparátů na světě, zadržující podezřelé bez obvinění, s desítkami tisíc civilních informátorů.⁸⁵

⁸¹ Michael Mark Amen, „American Institutional penetration into Greek Military“: 102.

⁸² Theodore C. Kariotis, „American Economic Penetration of Greece in the Late Nineteen Forties“, *Pella Publishing Company* 6 (1979): 89.

⁸³ Papagos skutečně vytvořil polovojenskou vládu po volbách v roce 1952. John S. Koliopoulos, Thanos M. Veremis, *Greece: The Modern Sequel* (New York: New York University Press, 2002), 296-297.

⁸⁴ Michael Mark Amen, „American Institutional penetration into Greek Military“: 105-106.

⁸⁵ Morgens Pelt, *Tying Greece to the West* (Kodaň: Museum Tusulanum Press, 2006), 44.

Rekonstrukce infrastruktury země probíhala až během období Marshallova plánu od června 1948 do roku 1952. Řecké hospodářství se tedy začalo zotavovat až po odjezdu Dwighta Griswolda. Teprve v letech 1949-50 přesáhl výkon řeckého průmyslu a zemědělství předválečný stav.⁸⁶ Je to logické vzhledem k tomu, že i investice, započaté už během občanské války, se mohly odrazit na růstu hospodářství až po několika letech. V prosinci 1949 vyjel první vlak po šesti letech z Athén do Soluně na trati, financované z amerických prostředků už v roce 1947, toho samého roku byla zprovozněna telekomunikační síť od společnosti AT&T nebo elektrická rozvodná soustava, nutná pro potřebu průmyslu. Až Marshallův plán a jím způsobná integrace Řecka do evropského hospodářství, přinesl do Řecka zotavení a přispěl k „řeckému hospodářskému zázraku“ 50. a 60. let.

4. Turecká „aktivní neutralita“

Turecko bylo za 2. světové války pevně vedeno zakladatelskou stranou moderního Turecka Republikánská lidovou stranou (*Cumhuriyet Halk Partisi, CHP*), v jejímž čele stál İsmet İnönü, spolubojovník Mustafy Kemala. Ve své zahraniční politice vycházel se dvou hlavních předpokladů: Zaprvé, Turecko stále bylo velice slabé a zranitelné, byl to stát bez průmyslových zdrojů, se 75% obyvateli zaměstnanými v zemědělství, který byl stále v depresi z porážky v 1. světové válce a následující Řecko-turecké války, kdy si uhájil holou existenci. Zadruhé, turečtí představitelé si byli vědomi turecké strategické polohy. Turecko obepínalo Úžiny, Bosporskou a Dardanelskou, jedinou spojnici Černého a Středozemního moře a zároveň nejpřímější pozemskou spojnici mezi Evropou a Blízkým východem. Tato spojnice byla pro všechny evropské velmoci ve válce důležitá, nemohly si dovolit přenechat Turecko protivníkovi a snažily se navázat ho k sobě. Turečtí představitelé se tak snažili udržet neutralitu, co nejdéle to půjde, protože jakékoliv spojení by jim přineslo více škody než užitku. Tehdejší ministr zahraničí Numan Menemecioğlu tuto politiku nazýval „aktivní neutralita“: Turecko se aktivně snažilo rozehrávat proti sobě zájmy Británie, Sovětského svazu a Německa tak, aby nebylo na ničí straně zataženo do konfliktu. Nemělo žádné teritoriální ambice a mělo v dobré paměti 1. světovou válku, kdy se stalo nástrojem centrálních mocností a po mírové konferenci v Sévres téměř zaniklo. Turečtí

⁸⁶ Vetsopoulos, s. 287.

ministři zahraničí volili ryze pragmatický přístup. Na začátku války Turecko přijímalo vojenskou pomoc od Spojených států, Británie a Francie, protože pro něj představovaly nejbližší nebezpečí. Hospodářsky slabé Turecko navíc bylo závislé na Německu: vyváželo tam 70% své vlny a chromu, nutného pro vojenskou výrobu a dováželo většinu strojů a dopravních prostředků.⁸⁷

Až do předvečera vítězství spojenců ve válce zůstávala tureckou zahraniční politikou „Spojenectví s Británií, přátelství s Německem“, jak ji často charakterizoval premiér Saraçoğlu.“⁸⁸ Přestože se ani po formálním vyhlášení války Německu turecká armáda žádného boje nezúčastnila, mělo její hospodářství rysy válečného stavu: bojeschopní muži byli mobilizováni, ekonomika byla plná nedostatku zboží, černého trhu, válečného zbohatlivosti a obrovského deficitu státního rozpočtu.⁸⁹

Ke konci války se poměry změnilly, nebezpečí německé dominance pominulo, naopak Turecku začal vyhrožovat Sovětský svaz v poválečné euforii. Ministr zahraničí Molotov Turecku pohrozil vypovědět 19. března 1945 Smlouvu o míru a neútočení. Za její obnovení požadoval postoupení dvou východoanatolských okresů Kars a Ardahan, které patřily Rusku mezi lety (1878-1921) a revizi režimu Úžin. Sovětská zastrašovací politika po válce přiměla Turky změnit zahraničněpolitickou strategii. Od roku 1945 zoufale hledali u Velké Británie a Spojených států vojenskou podporu a garance na odrazení sovětských ambicí.

4.1. Američané v Turecku

Nad Řeckem Spojené státy v letech 1947-48 převzaly „krizovou správu“, která, jakkoli byla neefektivní, silně omezila suverenitu této země. Turecko bylo během celého období programem Trumanovy doktríny samostatně jednajícím státem, který potřeboval pojistku proti bezprostřednímu nebezpečí v podobě Sovětského svazu. Jeho bezpečnostní zájmy se tak protnulily s americkými. Zatímco Turci byli vedeni starostmi o národní samostatnost, teritoriální integritu a modernizaci, Američané potřebovali odvrátit expanzi sovětského impéria do zemí Perského zálivu s ložisky ropy, tak potřebnými pro poválečný rozvoj jak Evropy, tak Ameriky.

⁸⁷ Bülent Gökay, *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991: Soviet foreign policy, Turkey and Communism* (London: Routledge, 2006), 50-53.

⁸⁸ *Ibid.*, 56.

⁸⁹ Bülent Gökay, s. 56.

Jako „první konkrétní důkaz o americkém zájmu na Turecku“ turečtí představitelé vnímali už soukromé vyjádření Dean Acheson v prosinci 1945, že bude prosazovat teritoriální integritu Turecka proti sovětským nárokům.⁹⁰ Na jaře 1946 poslalo americké námořnictvo do Turecka válečnou loď *Missouri*, nesoucí ostatky tureckého velvyslance ve Spojených státech Münira Ertegüna. V Turecku to vyvolalo extatickou reakci: Istanbulský liberální deník *Son Posta* uvedl při příjezdu 5. dubna palcový titulok „Welcome Missouri“, byl to začátek „milostného vztahu mezi Tureckem a Spojenými státy.“⁹¹

Pro potřeby Turecka byly alokovány zdroje podobně jako v analyzovaném Řeckém případě, ale v podstatně menším měřítku. Tureckou integritu na jaře 1947 nic bezprostředně neohrožovalo: Sovětský svaz po krizové epizodě se svým nárokem na společnou správu Úžin a odstoupení dvou okresů své požadavky stáhnul. Liberalizace tureckého režimu v prvním roce po válce sice dala vzniknout komunistické *Turecké socialistické straně dělníků a rolníků*, která měla podle odhadů mezi jedním až třemi tisíci sympatizantů, ale ta byla rok po svém založení po vyhlášení stanného práva zakázána.⁹² Moc v zemi držela pevně Republikánská lidová strana, která ještě několik let náznaky opozice, natož komunistické, důsledně potírala.

Američané ale sovětské rezignaci na ovládnutí Turecka nevěřili, což dokládá například lednový telegram velvyslance v Moskvě Waltera Smithe. „Jakákoliv manifestace uvážlivé ohleduplnosti k tureckým právům bude taktický manévr pro okamžitý dílčí zisk.“⁹³

Založení Americké mise pro pomoc Turecku (*AMAT*) tedy mělo vyloženě preventivní charakter před dalším očekávaným sovětským nátlakem. Prvořadým úkolem bylo vyzbrojit tureckou armádu moderními zbraněmi, postavit strategicky důležité silnice a letiště. Z celkové částky sto milionů dolarů *AMAT* 50% investovala do posílení pozemních a 40% pro posílení leteckých a námořních sil.⁹⁴ Mise téměř neobnášela ekonomickou stránku, jejích 250 členů byli poradci, přidělení do jednotlivých částí

⁹⁰ Bülent Gökay, s. 61.

⁹¹ Baris Ertem, „Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman doktrini ve Mashall Planı“, *Balikesir Universitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12, č. 21 (červen 2009): 383.

⁹² E. Athanassopoulou, „Western Defence Developments and Turkey's Search for Security in 1948“, *Middle Eastern Studies* 32, č. 2 (duben 1996): 77-108, <http://search.proquest.com>, (staženo 25. 2. 2012), 83.

⁹³ FRUS, vol. 5 (1947), „Ambassador in the Soviet Union (Smith) to the Secretary of State“, 8. ledna 1947, 2.

⁹⁴ James A. Huston, „Outposts and Allies“, (Cranbury: Associated University Press, 1988), books.google.com (staženo 15. 5. 2012), 193.

turecké armády a od začátku ji vedl americký velvyslanec Edwin Wilson.⁹⁵ Americká interpretace pomoci Turecku se omezovala na vojenskou pomoc, aby se Turecko v případě války mohlo účinněji bránit, ale to Turecko považovalo za nedostatečné. Turečtí představitelé se od roku 1946, kdy bylo jasné, že vliv Británie ve východním Středomoří slábne, snažili uzavřít smlouvu s Američany, která by jim zajistila *americký* vojenský zásah v případě napadení. Jejich snaha se změnila na počátku roku 1948, kdy se začala tvořit vojenská aliance západní Evropy a USA. Báli se zůstat mimo takové uskupení, protože by to znamenalo, že se nachází mimo americký obranný perimetr a stali by se tak znovu předmětem sovětského nátlaku. Turečtí představitelé hledali cestu, jíž by se stali užitečnými pro Spojené státy a západoevropské země. Prostředkem k tomu by byl poukaz na regionální význam Turecka, na to, že by tvořilo most mezi USA a Blízkým východem.⁹⁶ Ale vztahy Turecka s těmito zeměmi (zvláště s Irákem a Egyptem) ve skutečnosti nebyly nijak blízké, nacionalisté v obou zemích je už tak obviňovali, že jsou „pěšáci britského imperialismu“.⁹⁷

Nastala tak paradoxní situace, kdy Spojené státy převzaly podporu Turecka namísto Británie kvůli jeho důležitosti pro stabilitu Blízkého východu a na druhou stranu odmítaly akceptovat Turecko do obranné aliance na základě toho, že na Blízkém východě nehraje důležitou roli. Vstup Turecka do Severoatlantické aliance ale spíše brzdily evropské státy v obavě z velkých závazků a USA s Tureckem dokázali jejich odpor překonat až po turecké účasti na Korejské válce.

Překvapivou stránkou poválečných let v Turecku bylo, že prošlo rychlým procesem k demokracii, přestože tím Američané svou pomoc nijak nepodmiňovali.⁹⁸ Prezident Truman ve svém projevu připustil, že řecká vláda „dělala chyby“, ale „demokratickým procesem je možné na tyto chyby poukázat a opravit je. Řecko potřebuje podporu, jestli se má stát soběstačnou a důstojnou demokracií.“⁹⁹ V případě Turecka Američané o demokratizaci neusilovali. Turcký prezident Ismet İnönü podpořil v roce 1946 odchod několika významných členů z *CHP* (Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü), kteří založili opoziční stranu *Demokrati partisi* (Demokratická strana, *DP*) s liberálnějším programem, než měla *CHP*. V prvních přímých volbách v Turecku

⁹⁵ Američané stavěli dopravní linie a letadlové základny především ve východotureckých městech jako Diyarbakir, Kayseri, Erzican. James A. Huston, „Outposts and Allies“, 193.

⁹⁶ E. Athanassopoulou, „Western Defence Developments...“, 81.

⁹⁷ *Ibid.*, 81.

⁹⁸ Barın Kayaoğlu, „Strategic Imperatives, Democratic Rhetoric: The United States and Turkey, 1945-52“, *Cold War History* 9, č. 3 (Srpen 2009): 321-345, web.ebscohost.com, (staženo 20. 4. 2012), 336.

⁹⁹ Harry Truman, *Recommendations on Greece and Turkey*“, 238.

roku 1946 nová strana získala 62 ze 465 křesel v parlamentu přesto, že volby byly zmanipulované. (Strana *CHP* do té doby prakticky splývala se státním aparátem a místní volební správci, kteří si chtěli udržet vlastní pozice, „těžko rozlišovali mezi politickou opozicí a velezradou“).¹⁰⁰ Během následujícího volebního období probíhala vypjatá agitace mezi dvěma stranami, ale jejich politický program se stále méně rozlišoval. Obě se předháněly v prosazování liberalizace a snaze připojit se k západní obranné struktuře. V následujících volbách v květnu 1950 už opozice po únavě z dlouholeté vlády Republikánské strany drtivě vyhrála, získala 406 křesel.¹⁰¹ Jedna z prvních iniciativ nové vlády bylo poslání tureckého armádního kontingentu do Korejské války v červnu 1950 společně s formální žádostí o vstup do NATO.¹⁰²

Závěr

Stalin v únoru 1948 podal instrukce do Bělehradu a Sofie, že Řecké povstání musí skončit a potvrdil tak, že respektuje cynické rozdělení sfér zájmu podle „procentové dohody“ s Churchilllem.¹⁰³ Demonstrace amerického zájmu v Řecku tomu jistě napomohla, ale ve výsledku mise *AMAG* v Řecku pomáhala řešit vnitropolitickou krizi. V Turecku žádná vnitřní krize nebyla, komunisté téměř neexistovali, ale byl to nanejvýš strategicky situovaný stát, který si USA ani Británie nemohli dovolit nechat neutrálním. Demokratizaci obou států podporovala rétorika Trumanova projevu, zatímco v praxi od ní američtí poradci v obou státech odrazovali, protože považovali autoritářský systém za bezpečnější. Nicméně první turecké svobodné volby proběhly už v roce 1950 a naopak v Řecku se v roce 1952 stal premiérem maršál Alexander Papagos, kterého podpořili Američané namísto labilních předchozích vlád. Teze, obsažené v Trumanově doktríně, ochrana a rozšiřování svobody a demokracie, nutnost zadržování komunismu po celém světě, tvořily spojovací článek několika naprosto rozdílných zájmů:

Ve Spojených státech, demokratické zemi, jejíž vláda je odpovědná vůli lidu, během krátké doby přetvořily mentalitu obyvatel tak, že byli schopní přijmout novou roli USA jako světové supervelmoci a s ní související závazky. V Řecku doktrína

¹⁰⁰ Erik J. Zürcher, *Turkey: A modern History* (New York: I.B. Tauris, 2010), 212.

¹⁰¹ Ibid. 217.

¹⁰² Barın Kayaoğlu, „Strategic Imperatives, Democratic Rhetoric“, 334.

¹⁰³ E. Athanassopoulou, „Western Defence Developments..“, 87.

bezprecedentním zásahem USA do vnitřních záležitostí země umožnila uchránit zemi před téměř jistým podmaněním *ozbrojenou menšinou*. Turecko, slabý stát v první linii studené války, tvořící klíč ke geopolitické rovnováze, uchránila před *vnějšími tlaky*.

Mimořádný úspěch Trumanovy doktríny tkví v tom, že dokázala ve svém idealismu skloubit velice realistické problémy na třech místech světa.

George F. Kennan kritizoval rétoriku Trumanova proslovu za to, že Spojené státy zavazuje k přijetí všeobecné zodpovědnosti za státy ohrožené komunismem, i když by to nepřispělo bezpečnosti USA proti Sovětskému svazu. Jak píše Gaddis: „Jeho smysl pro správný vztah mezi cíli a prostředky hluboce pohoršilo užití univerzalistické rétoriky pro partikularistické účely proslovu z března 1947.“¹⁰⁴ Kennan sice americkou pomoc Řecku a Turecku bez vojenského nasazení podporoval, odmítal ji však zařazovat do univerzálního rámce, protože se bál, že zbytečně zúží manévrovací prostor zahraniční politiky. To se ovšem nestalo, jak potvrzují už události rok poté v Československu nebo komunistické vítězství v Číně, kde se Američané odmítli angažovat. Trumanova doktrína tedy v rozporu s jeho tvrzením netvořila „svěrací kazajku“ pro americkou pozici ve studené válce. Američané si ponechávali flexibilní manévrovací prostor podle realistické teorie rovnováhy sil podobně jako Sovětský svaz, když ostrakizoval Titovu Jugoslávii a odmítl podpořit boj řeckých komunistů. I v demokratických Spojených státech veřejnost tolerovala zdánlivý rozpor rétorikou a praxí zadržování komunismu. Podpora demokracie a práva na sebeurčení národů doktrínu naopak od sovětského přístupu odlišovala a dávala následovným americkým vládám neocenitelnou výhodu v jednání se vznikajícími zeměmi třetího světa.

Postup Spojených států v Řecku a Turecku se lišil od rétoriky použité při jeho schválení, ale uspěl ve svém účelu: vytvořil protiváhu k rozpínání Sovětského svazu. Jeho univerzalitu potvrzuje to, že idea Trumanovy doktríny dokázala přetrvat celých čtyřicet let studené války.

Dokonce to vypadá, jako by situace, skrývající mnoho paralel k té před pětasedmdesáti lety v obou zemích, Řecku i Turecku, existovala dodnes. Možná, že i dnes, kdy je Řecko opět zmítáno ekonomickými křečemi a Turecko tvoří most mezi

¹⁰⁴ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: a critical appraisal of American national security policy during the Cold War* (New York: Oxford University Press, 2005)
<http://site.ebrary.com/lib/cuni/home.action>, (staženo 20. 4. 2012).

Spojenými státy a turbulentními zeměmi Blízkého východu, se máme z jejího odkazu co poučit.

Summary

This paper deals with the Truman Doctrine in the significant aspects of its genesis in the United States and application on Greece and Turkey. Initially, it introduces us to the promulgation of the Doctrine by President Harry Truman at the joint session of the United States Congress in March 1947. Then it tackles chronologically the causes of the American focus on the eastern Mediterranean: the Turkish straits crisis of 1946 and the British withdrawal from the region, urging the United States to assume its position. The second part of the paper contains an analysis of the Doctrine's effect in Greece. By penetrating Greece's decision-making institutions, the Americans helped resolve the civil war and economic crisis, but did not initially succeed in promoting democracy and reconstructing its infrastructure. The last part is dedicated to the common defense interests of the U.S. and Turkey, leading to the latter's integration in the western defense system.

Použitá literatura

Tištěné publikace

- John Lewis Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-47* (New York: Columbia University Press, 1972).
- Bülent Gökay, *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920 -1991: Soviet foreign policy, Turkey and Communism* (London: Routledge, 2006).
- Pavel Hradečný et al., *Dějiny Řecka* (Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2009), 424-477.
- Kostas Ifantis, „Strategic Imperatives and Regional Upheavals: On the US Factor in Greek-Turkish Relations“, in *Greek-Turkish Relations in an Era of Détente*, eds. Ali Carkoglu a Barry Rubin (London: Routledge, 2005), s 21-24.
- John S. Koliopoulos, Thanos M. Veremis, *Greece: The Modern Sequel* (New York: New York University Press, 2002).
- Klaus Kreiser, Christoph K. Neumann, *Dějiny Turecka* (Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2010).
- Athanasios Lykogiannis, *Britain and The Greek Economic Crisis 1944-1947: From Liberation to the Truman Doctrine* (Columbia: University of Missouri Press, 2002).
- Morgens Pelt, *Tying Greece to the West (Kodaň: Museum Tusculanum Press, 2006)*.
- Jiří Vykoukal, Bohuslav Litera, Miroslav Teichmann, *Východ: Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989* (Praha: Libri, 2000), 239-243.
- Erik J. Zürcher, *Turkey: A modern History* (New York: I.B. Tauris, 1993, reprint 2010).

Publikace získané prostřednictvím elektronické databáze

- Michael Mark Amen, „American Institutional penetration into Greek Military & Political Policymaking Structures: June 1947-October 1949“, *Journal of the Hellenic Diaspora* 5, č. 3 (1978): 89-113, <http://thesis.haverford.edu/dspace/handle/10066/5204?show=full> (staženo 20.4.2012).
- Ekavi Athanassopoulou, „Western Defence Developments and Turkey's Search for Security in 1948“, *Middle Eastern Studies* 32, č. 2 (duben 1996): 77-108, <http://search.proquest.com>, (staženo 25. 2. 2012).
- Gamze Avci, „The Postwar Incorporation of Turkey into the Western Alliance 1947-1952“, *European Review* 13, č. 3 (2005): 419-429, <http://search.proquest.com>, (staženo 7. 2. 2012).
- Baris Ertem, „Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman doktrini ve Mashall Planı“, *Balikesir Universitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12, č. 21 (červen 2009): 377-397, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m24.pdf>, (staženo 7. 2. 2012).
- John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: a critical appraisal of American national security policy during the Cold War* (New York: Oxford University Press, 2005) <http://site.ebrary.com/lib/cuni/home.action>, (staženo 20. 4. 2012).
- John Lewis Gaddis, „Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?“, *Foreign Affairs* 52, č. 2 (1974): 386-402, <http://search.proquest.com>, (staženo 7. 2. 2012).
- James A. Huston, „Outposts and Allies“, (Cranbury: Associated University Press, 1988), books.google.com (staženo 15. 5. 2012).
- Howard Jones, *A New Kind of War: America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece* (New York: Oxford University Press, 1997), www.ebrary.com (staženo 20. 3. 2012).
- Barın Kayaoğlu, „Strategic Imperatives, Democratic Rhetoric: The United States and Turkey, 1945-52“, *Cold War History* 9, č. 3 (Srpen 2009): 321-345, web.ebscohost.com, (staženo 20. 4. 2012).
- Theodore C. Kariotis, „American Economic Penetration of Greece in the Late Nineteen Forties“, *Pella Publishing Company* 6 (1979): 85-94, Triceratops Tricollege Digital Repository <http://thesis.haverford.edu/dspace/handle/10066/5204?show=full> (staženo 20. 4. 2012).

- John O. Iatrides, „George F. Kennan and the Birth of Containment: The Greek Test case“, *World Policy Journal* 22, č. 3 (podzim 2005):126-145, <http://search.proquest.com>, (staženo 7. 2. 2012).
- John O. Iatrides, Nicholas X. Rizopoulos, „The international dimension of the Greek Civil War“, *World Policy Journal* 17, č. 1 (jaro 2000): 87-103, <http://search.proquest.com>, (staženo 10. 5. 2012).
- Dennis Merrill, „The Truman Doctrine: Containing Communism and Modernity“, *Presidential Studies Quarterly* 36, č. 1 (březen 2006):27-37, <http://search.proquest.com>, (staženo 15. 3. 2012).
- Konstantina E. Botsiou, „New Policies, Old Politics: American Concepts of Reform in Marshall Plan Greece“, *Journal of Modern Greek Studies* 27 (2009): 209-240.
- Eduard Mark, „The War Scare of 1946 and its consequences“, *Diplomatic History* 21, č. 3 (léto 1997): 383-415, web.ebscohost.com, (staženo 10. 5. 2012).
- Robert L. Ivie, „Fire, Flood and Red Fever: Motivating Metaphors of Global Emergency in the Truman doctrine speech“, *Presidential Studies Quarterly*, 29, č. 3 (září 1999): 570-591, <http://search.proquest.com>, (staženo 8.5.2012).
- Gail E. Makinen, „The Greek Hyperinflation and Stabilization of 1943–1946“, *The Journal of Economic History* 46, č. 2, (září 1986), www.jstor.org (staženo 16. 5. 2012).
- Apostolos Vetsopoulos, „Efforts for the Development and Stabilization of the Economy during the Period of the Marshall Plan“ *Journal of Modern Greek Studies* 27, č. 2 (2009), 275–302, http://muse.jhu.edu/journals/journal_of_modern_greek_studies/toc/mgs.27.2.html, (staženo 10. 5. 2012).
- Gail E. Makinen, „The Greek Hyperinflation and Stabilization of 1943-1946“, *The Journal of Economic History* 46, č. 2, (září 1986), www.jstor.org (staženo 16. 5. 2012).

Primární literatura

- Harry Truman, *Recommendations on Greece and Turkey: the President's Message to the Congress, March 12, 1947*, (Washington: U.S. Government Printing

Office, 1947), in Howard Jones, *A New Kind of War: America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece* (New York: Oxford University Press, 1997), 237. www.ebrary.com (staženo 20. 3. 2012).

- Department of State, Foreign Relations of the United States (FRUS). Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, vol. 7 (1946), vol. 5 (1947), <http://uwdc.library.wisc.edu/collections/FRUS>, (staženo 7. 12. 2011).

- J. Stalin, *Speeches Delivered at Meetings of Voters of the Stalin Electoral District, Moscow*, (Moskva: Foreign Languages Publishing House, 1950): 22, <http://www.marx2mao.com/Stalin/SS46.html> (staženo k 15. 5. 2012).

- George F. Kennan, „Telegram, George Kennan to George Marshall” („Long Telegram”), 22. února 1946. Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers, 1–19, www.trumanlibrary.org (staženo 14. 4. 2012).

- Clark Clifford, „American relations with the Soviet Union“, 24. září 1946, (Clifford-Elsey Report, Conway Files, Truman Papers), 5, [trumanlibrary.org](http://www.trumanlibrary.org) (staženo 14. 4. 2012).

- Henry A. Wallace, „The way to peace“ (řeč přednesená na shromáždění National Citizens Political Action Committee v New Yorku 12. září 1946). <http://newdeal.feri.org/wallace/haw28.htm> (staženo 17. 5. 2012).